

FARKAS MÁRIA ILDIKÓ

Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar

Aetas 38. évf. 2023. 1. szám, 63–88.

ISSN 0237-7934

DOI [10.14232/aetas.2023.1.63-88](https://doi.org/10.14232/aetas.2023.1.63-88)

www.aetas.hu

A modern japán birodalom születése

Japán különleges helyet foglal el a 19. század végi gyarmatosítások történetében. A 19. század közepén még elzárt kelet-ázsiai ország volt, amelyet a nyugati gyarmatosító hatalmak kényszerítettek arra, hogy kapuit megnyissa a külföld előtt. A 20. század elejére viszont már maga is gyarmatosító ország lett, a nyugati hatalmakhoz hasonlóan szerzett területeket (gyarmatokat) Ázsiában. Ez az alig fél évszázad alatt lezajló folyamat, a japán modernizáció értelmezése, sikerességének magyarázata azóta is foglalkoztatja a kutatókat és az érdeklődőket egyaránt. Japán ugyanis az egyetlen olyan ország volt, amely nem az európai („nyugati”) kultúra alapjain, nem annak gyökereiből tudott a 19. században sikeresen modernizálódni, a 20. században pedig katonai, majd gazdasági nagyhatalommá fejlődni, a legfejlettebb ipari országok közé kerülni. Japán második világháború utáni fejlődésében (újabb modernizációjában) számos elem a Meidzsi-kori jól bevált stratégiát követve lett az 1960-as évekbeli „japán csoda” összetevője, amelynek köszönhetően Japán 1968 óta mindmáig a világ harmadik legnagyobb gazdaságát mondhatja magáénak.

Japán az ázsiai kontinens mentén helyezkedik el, és így történelme során több elemet is átvett a kínai kultúrából, amelyeket aztán saját hagyományai szerint alakított át, így jött létre a japán buddhizmus, a zen, a japán konfucianizmus, az írásrendszer. Ugyanakkor a japán kultúra bizonyos elemei jelentősen különböznek a kínai civilizáció jellemzőitől (sintó, családrendszer, a samurájok kultúrája), és történeti fejlődése is több szempontból eltér a kínai fejlődéstől, sőt egyes elemei inkább Európával hozhatók párhuzamba (japán feudalizmus, modernizáció, nemzetállam, demokratikus fejlődés 1945 után).¹ Különösen a japán modernizáció sikeressége a 19. század folyamán és főként annak akkor páratlan volta Ázsiában felvetette annak lehetőségét (és azt Japánban hangsúlyozták is), hogy Japán egyediségénél fogva önálló civilizációt alkot.² Ebben valószínűleg fontos szerepet játszik szigetország-mivolta, annak előnyével: az időről időre (Ázsiától) való elzárkózás és egy egészen a 19. század közepéig háborítatlan belső fejlődés lehetőségével. Ezt az elkülönülést mutatta az is, ahogy a 19. század második felében Japán látványosan „hátat fordított” Ázsiának (*Dacu-A*, „elhagyni Ázsiát”), és a Nyugathoz igazodva nyugati hatalomként kezdett viselkedni: modern nemzetállamként határozta meg magát, és Ázsiában hódításokkal és a (nyugati) nagyhatalmakkal való egyezkedésekkel szerzett területeket.³ Mindezek emléke („Japán elárulta ázsiai szomszédait” – vélemény a kelet-ázsiai államokban) máig árnyékot vet Japán regionális viszonyaira, és Japán „Ázsiába való visszatérési” kísérleteire is kedvezőtlen hatással van, bár ennek oka gyakorta inkább a kelet-ázsiai államok saját legitimációs problémáiban rejlik.⁴

¹ Eisenstadt: *Japanese Civilization*, 1996.

² Farkas: *A japán civilizáció*, 89–132.

³ Korhonen: *Leaving Asia?*, 1–18.; Ogura: *Japan's Asian Diplomacy*, 75–76.

⁴ Trebitsch–Feng: *A Japán-ellenes háború emlékezete*, 605–633.

A 19. század végi japán kolonizáció és imperializmus értelmezéséhez egyrészt a század második felének kelet-ázsiai viszonyait szükséges röviden összefoglalni, áttekinteni, milyen változó környezetben kellett Japánnak elhelyeznie magát ebben a korszakban. Másrészt Japán belső viszonyait is át vázolni kell, azaz, hogy milyen állapotban érték az országot a külvilág új kihívásai, és ezekre milyen választ adott az akkori politikai vezetés. A japán fejlődés alakulásának értelmezéséhez pedig szükséges az „univerzális” modellek (kapitalista fejlődés, kolonizáció, imperializmus) mellett a japán kulturális hagyomány és politikai gondolkodás jellegzetességeit és jelentőségét is megvizsgálni, amelyek meghatározták Japán modern kori politikájának irányait. Jelen írás mindezek figyelembevételével tesz kísérletet Japán és a kolonizáció többarcú viszonyának értelmezésére.

Japán a 19. század elején

Elzárt ország

Japánt a középkori anarchiát követően, az 1600-ra befejeződött országegyesítés után a sógunként korlátlan hatalommal bíró Tokugava-dinasztia uralta, akik minden igyekezetükkel a rend megszilárdítására és a kiépített gazdasági, társadalmi, politikai rendszer fenntartására törekedtek, aminek része volt a külföldtől való szinte teljes elszigetelődés (1639). A Tokugava- (vagy más néven Edo-)⁵ kor (1600–1868) a japán történelem legbékésebb korszaka volt, a japán kultúra külső hatások nélkül fejlődött, és ugyan nem volt teljesen elvágvá a világtól,⁶ de eléggé elszigetelt volt ahhoz, hogy rendszerét külső nyomás ne érhesse. A korszak egyik legfőbb ideológiája, a felújított konfucianizmus hierarchikus, tekintélytisztelő, a társadalmi harmónia szükségességét és a közösség elsődlegességét hirdető világszemlélete határozta meg szellemiségét, és ennek hatása a modernizáció folyamán, sőt még a modernitásban is érvényesült.⁷

Alapjában véve Japán ekkor feudális társadalom képét mutatta, de szervezettség, hatékonyság és rend tekintetében a korabeli európai országokénál is magasabb szintet mutatott.⁸ Szigorúan ellenőrzött hierarchikus társadalom, erős központi államszervezet jelentős vidéki öngazgatási rendszerrel, agrárgazdaság fejlett pénzgazdálkodással, nagyfokú urbanizáció, önálló városi kultúra, magas szintű jogfelfogás, törvényi szabályozottság és iskolázottság jellemezte ezt a korszakot (a 19. század első felében a férfinépesség 50%-a volt írástudó⁹). A társadalom szigorú hierarchiája már a premodern Edo-korban bomlani kezdett, a városi polgárság nemcsak a gazdaságban, de a társadalomban és a kultúrában is egyre jelentősebb szerepet játszott,¹⁰ a samurájok rétege pedig részben „polgárosodni” kezdett, a gazdasági változásokhoz folyamatosan alkalmazkodtak, így aztán később, a 19. században a modernizációban is vezető szerepet vihetek.¹¹ Lassú, ám mélyreható változások zajlottak,

⁵ A korszak elnevezése egyrészt a sóguni (legfőbb hadúri) címet mindvégig betöltő és az országot ténylegesen uraló Tokugava-dinasztia nevéből, illetve székhelyük, Edo város (a mai Tokió, amely ekkor lett az ország tényleges központja) nevéből adódik

⁶ Szerdahelyi: *Japán és a környező világ az újkorban*, 57–73.

⁷ Bellah: *Tokugawa Religion*, 11–58.

⁸ Reischauer: *Japán története*, 81–86.

⁹ Gergely–Kodzsima: *A japán modernizációs vitáról*, 277.

¹⁰ Beasley: *The Modern History of Japan*, 12–13.

¹¹ Bitő: *Bushi and the Meiji Restoration*, 79.

s mindez még a modernizáció előtt megteremtette a későbbi modern Japán gazdasági, társadalmi és szellemi alapjait.¹²

Az elszigeteltség tehát korántsem csak hátrányt jelentett Japánnak, hiszen olyan magas szintű zavartalan belső fejlődést eredményezett, melyben megteremtődtek az átalakulás materiális feltételei, ugyanakkor kialakult egy olyan erős homogén kultúra, mely a későbbiekben a modernizáció gyors változásokat hozó időszakában alapot biztosított egy nemzeti egység létrehozásához.¹³ A változás legitimációjához új narratívára is szükség volt – ezt teremtették meg az Edo-kor szellemi irányzatai.

Eszmei irányzatok

A *kokugaku* az Edo-korban, a még elzárt országban kibontakozó kulturális mozgalom volt, amely az ősi japán nyelv, irodalom, mitológia, történelem és politikai ideológia újrafelfedezésével, tanulmányozásával, felelevenítésével és helyenként újratertésével meghatározta a japán kultúrát, a nemzeti jelleget, ezzel megkülönböztette azt a kínai (és minden más) kultúrától és néptől.¹⁴ A *kokugaku* tudósok újrafogalmazták a sintót, így gyakorlatilag mindaz, amit ma ősi japán, sintó hagyománynak tekintünk, nagyrészt az Edo-kori *kokugaku* tudósok munkásságának az eredménye. A 17. századtól sintó teoretikusok sora bizonygatta a sintó „eredeti japán” jellegét, és szorgalmazta tanulmányozását az „idegen hatásokkal” (buddhizmus, konfucianizmus) szemben.¹⁵ A japán „nagyságot”, sőt a Kína feletti felsőbbrendűséget bizonygatták azzal, hogy az, hogy Japánban (Kínával szemben) egyetlen császári dinasztia uralkodik „az idők kezdete óta”, nyilvánvalóan a japán császári család isteni származását bizonyítja. A Japánt – és a világot – teremtő istenek saját leszármazottjukat küldték a földre a védelmük alatt álló nép vezetésére – Japán tehát az istenek földje.¹⁶ Ez a tétel lett a különleges japán kultúra teóriájának, minden más kultúrától való különözőségének az alapja. Az „eredeti japán jelleg” kutatásában a sintót az idegen hatásoktól mentes japán örökség megtestesítőjének látták.¹⁷ A sintó mitológia megfogalmazása – amely tartalmazta a Japán-szigetek és a japán nép teremtését, az istenek tetteit, köztük az első japán uralkodó, a Napistennő unokájának földre szállását – évszázadokra kanonizálta a japán eredetmitoszt, megfogalmazva benne a japánok „egyediségét” és felsőbbrendűségét.¹⁸

A japán császárság isteni eredete és annak ezáltal megkérdőjelezhetetlen legitimitása, a japán nép egyediségének a koncepciója problémákat vetett fel a sógunátus intézményével kapcsolatban. Ha a császár isteni eredete a japán történelem vezérelve, a japán császár népének az istenek által örök időkre felhatalmazott vezetője, akkor miért a sógun és nem a császár uralkodik az országban? Kialakult az a nézet, hogy törekedni kell a császárt megillető tisztelet „helyreállítására” („szon nó”: tisztelet a császárnak).

¹² Reischauer: *Japán története*, 91–92.

¹³ Bellah: *Tokugawa Religion*, 178–197.

¹⁴ A kokugakuról magyar nyelven olvasható: Farkas: *A japán modernizáció ideológiája*, 43–78.; Szabó: *Motoori Norinaga*, 149–168. A kokugakuval foglalkozó gazdag szakirodalom fontosabb művei: Harootunian: *Things Seen and Unseen*, i. m.; Flueckiger: *Imagining Harmony*, i. m.; McNally: *Proving the way*, i. m.; Nosco: *Remembering Paradise*, i. m.; Teeuwen: *Kokugaku vs. Nativism*, 227–242.; Burns: *Before the Nation*, i. m.; Watanabe: *A History of Japanese Political Thought*, i. m.; Wachutka: *Kokugaku in Meiji-period Japan*, i. m.

¹⁵ Earhart: *Japanese Religion*, 140.

¹⁶ Earl: *Emperor and Nation in Japan*, 45.

¹⁷ Nosco: *Remembering paradise*, 8.

¹⁸ Flueckiger: *Imagining harmony*, 155., 173.; Nosco: *Remembering paradise*, 160–203.

A *kokugaku* mellett a korszak más fontos szellemi irányzata, a *Mitogaku* is az ideológiai, majd politikai változást segítette elő.¹⁹ A Mito tartomány a korszak neokonfuciánus tudományosságának egyik fontos központja volt, ahol Japán teljes történetének feldolgozásához láttak neki.²⁰ Az ókori szövegekből itt is megjelent a japán császárság isteni eredete, a japán nép egyediségének a koncepciója, így a *Mitogaku* körében is kialakult az a nézet, hogy törekedni kell a császárt megillető tisztelet „helyreállítására”. Megjelent egy másik kulcskoncepció is, amely Japán modern történelmének egyik legfontosabb eszmeiségét adta (1945-ig): a *kokutai* (nemzettest) fogalma Japán különleges egységét jelölte a császár által vezetett nép egy testként való megjelenítésével, így jelentése magában foglalta a nemzeti egység, nemzeti identitás, nemzeti lényeg értelmezéseket is.²¹ Így már a 19. század első felére kialakult a sógunátus elleni támadások fontos ideológiai alapja,²² amelyet aztán a Tokugavák ellenfelei fel tudtak használni az ellenük való „nemzeti” összefogas során.

Kelet-Ázsia a 19. század közepén

A régió viszonyai

A 19. század közepére a nagyrészt elzárt Japán már egészen más nemzetközi környezetben létezett, ami az elzárkózást lehetővé tevő 17. századi körülményekhez képest igen eltérő regionális és globális hatalmi viszonyokat jelentett. A tudományos-technológiai haladás, az ipari forradalom és ezeknek köszönhetően a közlekedés és a hadviselés nagymértékű fejlődése következtében a nyugati országok gazdaságilag és katonailag is jóval erősebbek lettek, és ezzel dominanciára tettek szert a világ más részei felett is. A század folyamán az európai nagyhatalmak egyre nagyobb területeket szereztek meg Európán kívül (1800 és 1900 között az európaiak által megszerzett területek nyolcszor nagyobbak voltak Európánál).²³ Kelet-Ázsiában már ez előtt is jelen voltak a nyugati hatalmak (például Nagy-Britannia), de a 19. századra, főleg annak második felére megváltozott terjeszkedő politikájuk, és újabb módszerekkel újabb területekre terjesztették ki befolyásukat. A nagy szibériai térségen áthatolva a század közepére Oroszország is kijutott a Csendes-óceánhoz, valamint az óceán túlsó partjáról az Egyesült Államok is megjelent Kelet-Ázsiában, részben bálnavadász hajókkal, részben kereskedelmi hajókkal, amelyeknek szüksége volt vizet és szénét biztosító kikötőkre a térségben. Mindezen hatalmak igyekeztek a kelet-ázsiai államok gyakran elzárt vagy nehezen nyitó rendszereibe behatolni, nem ritkán erődemonstrációval megnyitásra, majd kereskedelmi egyezményekre kényszerítve a térség országait.²⁴

Az európai államok hatalmát technológiai fölényük és ebből következő katonai erejük adta, az addigra egységesített (modernizált) államok hadseregeikkel területeket hódítottak gazdaságuk növelésére. A világgazdaságot a nyugati hatalmak kezdték dominálni, 1750 és

¹⁹ Szabó: *Idegenek a láthatáron*, 140–146.; Beasley: *The Modern History of Japan*, 50–53.; Jansen: *Meiji Ishin*, 5–6.; Jansen: *Japan in the Early Nineteenth Century*, 50., 111–116.; Wakabayashi: *Anti-Foreignism and Western Learning in Early-Modern Japan*, i. m.; Bary–Tsunoda–Keene (eds.): *Sources of Japanese Tradition*, 90–93.

²⁰ Harootunian: *Things Seen and Unseen*, 182–198.

²¹ Aizava Szeiszszai, a Mitogaku egyik vezető tudósa népszerűsítette 1825-ben *Sinron* (Új ideológia) című értekezésében, amelyben a *szon nó* kifejezést is bevezette. Jansen: *Meiji Ishin*, 5–6.; Jansen: *The Meiji Restoration*, 111–115.; Wakabayashi: *Anti-Foreignism and Western Learning*, i. m.; Bary–Tsunoda–Keene: *Sources of Japanese Tradition*, 90–93.

²² Harootunian: *Things Seen and Unseen*, 189.

²³ Duus: *The Abacus and the Sword*, 3.

²⁴ Duus: *The Abacus and the Sword*, 5.

1913 között a világkereskedelem értéke több mint ötvenszeresére nőtt, legnagyobb részben az európai és észak-amerikai hatalmak kezében.²⁵ Az ipari, technológiai, katonai, gazdasági hatalom és előny a nyugati hatalmak szerint felsőbbrendűségük bizonyítéka volt, ami miatt feljogosítva érezték magukat a világ többi részének uralására.²⁶ A 19. század második felében nagy sikerekkel Európában és Észak-Amerikában rendezett világkiállítások (Párizs: 1867, Bécs: 1873, Párizs: 1878, 1889, 1900, Chicago: 1893) mind ezt tükrözték. A világ előtt addig nagyrészt elzárt kelet-ázsiai országok sorra arra kényszerültek, hogy megnyissák kapuikat a nyugati hatalmak előtt, s kultúrájuk hamarosan az érdeklődés homlokterébe került. A világkiállítások nagy szerepet játszottak az ázsiai népek és kultúrájuk nyugati megismerésében, ugyanakkor egyértelműen a nyugati civilizáció ünneplését jelentették, és ebben a felfogásban mutatták be az egzotikus és távoli Keletet; a magát a civilizáció csúcának látó, technikai fejlettségéhez kulturális felsőbbrendűséget társító Nyugat leereszkedő érdeklődéssel fordult az egzotikus, fejletlen, elmaradott perifériák felé.²⁷

A kelet-ázsiai államok esetében a nyugati hatalmak terjeszkedése az „informális birodalom” („informális imperializmus”) koncepció jegyében zajlott, a dominancia kevésbé direkt és látható formáját valósította meg.²⁸ Kína, Japán, Korea ugyan nem voltak elég erősek ahhoz, hogy megállítsák a nyugati terjeszkedést, de ahhoz igen, hogy komoly akadályt gördítsenek az erőszakos hódítások útjába. A britek azonnali komoly katonai akciók helyett inkább a kereskedelmi tárgyalásokat választották, amelyekben ugyan fenyegetésekkel és enyhe erőszak alkalmazásával kényszerítették ki az egyenlőtlen szerződések aláírását, de nem kellett nagymértékű háborúskodásban részt venniük, és a helyi népesség kormányzásával sem kellett foglalkozniuk. Ilyen módon, bár a brit katonai erő véges volt, ennek a technikának köszönhetően a brit dominancia jelentősen megnőtt a világban. Az egyezményeket ugyan „szabadkereskedelmi szerződéseknek” hívták (Kínával: 1842, 1858 és 1860, Japánnal: 1858, Koreával: 1880-as évek), valójában olyan egyenlőtlen szerződések voltak, amelyek a nyugatiak számára jelentős előnyökkel jártak.²⁹

A 19. század utolsó harmadában a terjeszkedések intenzívebbé váltak. Kelet-Ázsia térségében az 1870-es években Oroszország benyomult a kínai Turkesztánba, a britek politikai ellenőrzést szereztek a Maláj-félsziget felett, és behatoltak Burmába, az 1880-as évek végére a franciák kezében volt Kokinkína, protektorátust létesítettek Kambodzsa felett, és gyarmati uralmuk alá vonták Annamot és Tongkinget.³⁰ Kína túl nagy terület volt egyetlen állam számára, így az európaiak bérleteket, koncessziókat, érdekszférákat alakítottak, amelyek kizárólagos jogokat biztosítottak számukra nyersanyagok, piacok, kikötők használatára. Ez a „koncessziós imperializmus” a szabadkereskedelmi imperializmus és a direkt gyarmati uralom közötti átmenetet jelentette.

²⁵ Duus: *The Abacus and the Sword*, 6.

²⁶ Mann: „*Torchbearers Upon the Path of Progress*”, 1–28.

²⁷ „Európa saját magát, az európai embert, érzelmi és lelkiállapotát határozta meg e seregszemlék révén, s Ázsia jelenléte a központ, a magát a civilizáció csúcának tekintő Nyugat definiálását, önazonosság-tudatának felépítését szolgálta. A fejlődéselvű, civilizált Nyugat szilárdította meg saját helyét a világban, és sulykolta magasabbrendűségét azáltal, hogy a perifériára szorított, merevnek, barbárnak és elmaradottnak tekintett Kelettel szemben határozta meg magát.” Fajcsák: „*Austria exponens invitavit Orbem Universum*”, 55–72.

²⁸ Duus: *The Abacus and the Sword*, 8.

²⁹ Duus: *The Abacus and the Sword*, 9.

³⁰ Duus: *The Abacus and the Sword*, 11.

Nagy-Britannia Kínával is „szabadkereskedelmi” megállapodást akart kötni, amiben az ópiumkereskedelem jelentős szerepet játszott volna, de mivel a kínai kormány ebben – joggal – a kínai gazdaságot tönkretévő tényezőt látott, 1839-ben be akarták tiltani. Ezt a britek ürügynek használták arra, hogy fegyverrel szerezzenek érvényt követeléseiknek, így kezdődött az első ópiumháború, amelyet 1842-ben a nankingi szerződéssel zártak le, a brit követelések teljesítésével.³¹ (A brit haderő ugyan csak pár tucat hadihajóból és pár ezer katonából állt, de az akkori legfejlettebb technikával rendelkeztek, amivel a kínai haderő nem tudta felvenni a versenyt.) 1857–1860 között a második, majd 1860-ban a harmadik ópiumháborúban a nyugati hatalmaktól elszenvedett veresége után a kínai kormány újabb egyenlőtlen, további engedményeket tartalmazó szerződések aláírására kényszerült. Kína sorsa intő példa volt Japán számára, mint az is, ahogyan Kína sikertelenül próbált a nyugatiakkal szembeszállni úgy, hogy pusztán a haderejét próbálta modernizálni, de ehhez nem kapcsolódott politikai, gazdasági és társadalmi modernizáció. Japán számára mindez komoly tanulsággal szolgált.

Japán megnyitása

Japán elzártsága azt is jelentette, hogy lemaradt a technikai fejlődésben. Amikor az 1850-es évektől kezdve megjelentek a japán partoknál az ország megnyitását követelő amerikai, angol, francia és orosz hajók, nyilvánvalóvá vált a Nyugat technikai fölénye, s az is, hogy ezzel Japán nem szállhat szembe.

A 19. század első felében a japán vezető réteg számára már érzékelhető lett a nyugati nagyhatalmak érdeklődése Japán iránt, és meglehetősen aggodalmat is keltett bizonyos körökben.³² Oroszország már a 18. század végétől jelezte, hogy igényt tartana bizonyos japán kikötők használatára, de ezeket a próbálkozásokat a japán sóguni kormány sorra visszautasította.³³ Az egyetlen nyugati kapcsolatot jelentő hollandok többször figyelmeztették a sóguni kormányzatot, hogy Japán jobban tenné, ha megnyitna néhány kikötőt a külföldiek előtt, de a japán vezetés ezeket a kéréseket is elutasította.³⁴ A 19. század első évtizedében már brit hadihajó is megjelent Nagaszaki kikötőjében, északon orosz hajók fenyegették a japán partokat; az 1820-as években pedig amerikai hajók (először bálnavadászok) is felbukkantak Japán partjainál. A sóguni kormány rendeletekkel próbálta felszólítani a part menti tartományokat az idegenek elleni harcra, de nem sok eredménnyel. Az 1840-es években a japán vezetők értesültek a Kína elleni háborúkról, Kína vereségéről, ami komoly aggodalmat váltott ki, és egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a nyugati nagyhatalmak esetleges nyomásának Japán akkori állapotában nem tud ellenállni.³⁵

1853-ban végül az amerikaiak kikényszerítették a nyitást, az 1854-es kanagawai szerződés két kikötő használatát biztosította az amerikai hajóknak és legénységüknek, valamint kimondta a „legnagyobb kedvezmény elvét” az amerikaiak számára.³⁶ Rövidesen Nagy-Britanniával és Oroszországgal (1855), majd Hollandiával is (1856) is hasonló, a japánok

³¹ Salát: *A régi Kína története*, 76.

³² Szabó: *Idegenek a láthatáron*, 137–158.; Watanabe: *A History of Japanese Political Thought*, 101–116.

³³ Szabó: *Idegenek a láthatáron*, 138.; Totman: *Japán története*, 385.

³⁴ Turóczy: *Sinkoku siszó*, 107.

³⁵ Totman: *Japán története*, 387.

³⁶ Mitani: *Escape from Impasse*, 205–209.

számára hátrányos, egyenlőtlen szerződést kötöttek. Mindez komoly belpolitikai feszültséget és harcokat eredményezett.³⁷

Komoly és súlyos viták, hatalmi küzdelmek (néhol katonai összecsapások is) zajlottak arról, milyen politikát folytasson az ország ebben a válságos helyzetben. Az 1868-as hatalomváltásig tartó tizenöt évben fontos szerephez jutottak a megelőző évszázadban kialakult szellemi-kulturális irányzatok és ideológiák.³⁸ A sógunátus ellen lázadó tartományok (vezetőik a régi Tokugava ellenfelek voltak) ugyanis azoknak köszönhetően tudták a különböző erőket a Tokugavák ellen egyesíteni: a császári hatalom visszaállításának programja – mint az ország egységének helyreállítása – a Tokugavák leváltását jelentette.³⁹ A *szonnó dzsói* (tisztelet a császárnak, az idegenek kiűzése) jelszava az addigi ideológiai irányzatokból született.

A japán modernizáció

A mintegy másfél évtizednyi belső hatalmi harc után a „császárság hatalmának visszaállítása” (azaz az évszázadok óta a császár helyett kormányzó katonai vezetés eltörlése) programjával 1868-ban uralomra került szamuráj-csoport meghirdette az új korszakot (Meidzsi: „Felvilágosult Kormányzás”), az ország gazdasági és állami berendezkedésének modern, nyugati mintájú átalakításának céljával.⁴⁰ A hatalmi elit a császár nevében testületileg kormányzott, majd az 1880-as években reformokkal kialakították a modern államszerkezetet. Japán feszített tempójú, irányított modernizációba kezdett, hogy technikai lemaradását behozza, és olyan modern államot építsen fel, amely elkerülheti a gyarmati vagy félgymati sorsot, független maradhat, majd megerősödve, az akkori hatalmakkal minden tekintetben egyenrangú helyet vívhat ki magának az új nemzetközi környezetben. A modern államszerkezet és gazdaság kialakítása a századfordulóra lezárult. A modernizáció a nyugati mintájú állami berendezkedés (parlamentáris rendszer) kiépítése, közigazgatási reform, hadseregszervezés, földreform, iparosítás, bankrendszer kialakítása mellett a társadalmat is megváltoztatta, és a századfordulóra már egy modernizált Japán jelent meg Kelet-Ázsiában. A Meidzsi-korszak (1868–1912) a sikeres modernizációval gyakorlatilag valamennyi célkitűzését megvalósította, a fejlődés egészen az első világháború végéig tartott: folyamatos gazdasági fejlődéssel, gyarapodással és katonai győzelmekkel.⁴¹

³⁷ Watanabe: *A History of Japanese Political Thought*, 353–372.

³⁸ Webb: *The Development of an Orthodox Attitude Toward the Imperial Constitution*, 169.

³⁹ Hunter: *The Emergence of Modern Japan*, 163.

⁴⁰ Az 1867–1868-as „restauráció” néhány fontos irodalma: Nagai-Urrutia (eds.): *Meiji Ishin: Restoration and Revolution*, i. m.; Beasley: *The Meiji Restoration*, i. m.; Swale: *The Meiji Restoration*, i. m.; Jansen: *Sakamoto Ryōma and the Meiji Restoration*, i. m.; Craig: *Chōshū in the Meiji Restoration*, i. m.; Jansen: *The Meiji Restoration*, 308–366.

⁴¹ A japán modernizáció különböző aspektusaival magyar kutatók is foglalkoztak, néhány példa a jelen tanulmányban egyébként nem hivatkozott publikációkra: Ferber: *A japán gazdasági és társadalmi modernizáció kérdéséhez*, 335–376.; Tóth: *Japán–magyar kapcsolattörténet*, i. m. Magyar nyelven olvasható fontosabb angol munkák: Totman: *Japán története*, i. m.; Reischauer: *Japán története*, i. m.; Buruma: *A modern Japán*, i. m.. Néhány fontos angol nyelvű szakirodalom: Beasley: *The Modern History of Japan*, i. m.; Waswo: *Modern Japanese society*, i. m.; Hunter: *The Emergence of Modern Japan*, i. m.; *The Cambridge History of Japan V.*, i. m.; Duus: *Modern Japan*, i. m.; Gordon: *A Modern History of Japan*, i. m.; Jansen: *The Making of Modern Japan*, i. m.; Tipton: *Modern Japan*, i. m.; Jansen (et al. eds.) *Japan in Transition*, i. m.

A modernizáció sikerének külső tényezői

Fontos tényező volt, hogy az akkor a nyugati viszonyokhoz képest elmaradott, nyersanyagban és ásványkincsekben szegény szigetország nem vonzotta a gyarmatosító hatalmakat, így azok sokkal inkább érdeklődtek más ázsiai térségek (Kína, Indokína, India) iránt. Az is lényeges, hogy ezeket a szerződéseket Japán tárgyalások eredményeképpen kötötte, nem vesztes háború diktátumaként kapta, mint Kína, és ez számos előnnyel és némi alkudozási lehetőséggel járt (például az ópiumkereskedelem tiltott volt Japánban, a nyugatiak csak korlátozottan mozoghattak területén). Továbbá a nagyhatalmak, ha komolyabb ellenállás lehetőségét látták, inkább lemondtak a közvetlen hódításról vagy direkt dominanciáról, és közvetetebb függőségi viszonyt kényszerítettek az adott területre, különösen, ha az nem tűnt nagyon vonzó térségnek – a szigetország pedig legfeljebb felvevő piacnak volt alkalmas.⁴²

Az is igaz lehet, hogy ha Japán nem tudott volna sikeresen modernizálódni az „új imperializmus” korában, könnyen a nyugatiak erőteljes behatolásának áldozata lett volna más kelet- és délkelet-ázsiai országokhoz hasonlóan, gazdaságának és függetlenségének részleges vagy teljes elvesztésével.⁴³ Mire az 1880-as években az „új imperializmus” kifejlődött, Japán jelentősen megerősödött, és bár nem tudott volna sikeresen ellenállni egy egyesített nyugati haderőnek, a modernizált és felszerelt hadsereg elég elrettentésnek bizonyult ahhoz, hogy a nyugati hatalmak ne kockáztassanak egy esetlegesen túl nagy költséggel és veszteségekkel járó, akár hosszabb időt is igénybe vevő katonai akciót, amelynek ráadásul a várható haszna is kétséges volt.⁴⁴

A gazdaság tekintetében egy szerencsés körülmény is segítette a japánokat. Az 1850-es években az európai selyemipar jelentősen visszaesett, mert 1851 körül Francia- és Olaszországban veszedelmes hernyóbetegség (*nosematosis*) jelent meg, mely 1857-ig egész Európában elterjedt, és létében fenyegette a tenyésztést. Csak az 1870-es évekre sikerült gyógymodort találni, és kezdhettek újra jelentős mennyiségű selymet előállítani. Így az 1850–1860-as években megnőtt a kereslet a távol-keleti, így a japán selyem iránt is, és ez fellendítette a japán selyemipart, olyannyira, hogy Japán exportálni kezdhett.⁴⁵ Olyan ügyesen és tervszerűen használták ki a lehetőséget (például a gazdáknak nyújtott pénzügyi és technikai segítséggel a gépesítés elősegítésére), hogy az európai helyzet javulásával a konjunktúra ugyan leáldozott, de a japán selyem kiváló minőségével és olcsóbb árával megszilárdította helyét a világpiacon. 1868 és az 1890-es évek eleje között megnégyszereződött a kivitel, és a selyemfonal az összes export 42%-át tette ki.⁴⁶ A selyem stabilan japán legfontosabb exportcikke maradt egészen az 1920-as évekig.

Tagadhatatlan, hogy Japán számára mindez viszonylagos előnyöket jelentett – a többi kelet-ázsiai néphez képest. De ez nem jelentette azt, hogy kedvező helyzetben lett volna, sőt Japán az 1850-es években gazdasági tekintetben szinte katasztrofális helyzetbe került, a belpolitikában zűrzavar és polgárháború, a külpolitikában pedig a Nyugatnak alávetett helyzet kialakulása fenyegetett.

A modernizáció elsősorban belső folyamat, amelyet a külső körülmények legfeljebb nehezíthetnek, vagy kedvezőbb környezet esetében kevésbé gátolnak. Japán esetében ez

⁴² Moulder: *Japan, China, and the Modern World Economy*, i. m.

⁴³ Duus: *The Abacus and the Sword*, 21.

⁴⁴ Moulder: *Japan, China and the Modern World Economy*, 93.

⁴⁵ Beasley: *The Modern History of Japan*, 142.

⁴⁶ Totman: *Japán története*, 422.

utóbbi történt. A kulcskérdés az, melyek voltak a japán belső fejlődés, a modernizáció sikerességének összetevői.

Belső tényezők

A szakirodalom ma már nagyjából egyetért abban, hogy a japán modernizációt elsősorban a belső viszonyok tették lehetővé és sikeressé, s a belső feltételek már a nyugatiak érkezése előtt adottak voltak.⁴⁷ A kutatás így hangsúlyozza a polgárosodást, a gazdasági folyamatok fejlettségét, az általános műveltség és a jogfelfogás magas szintjét, a kulturális élet gazdagságát.⁴⁸ Kiemelt szerep jut a gazdaság lassú átalakulásának, amelyet „proto-indusztrializációként” jellemeznek a pénzügyi rendszer fejlettsége, a falusi árutermelő gazdálkodó vállalkozások növekedése és a manufaktúrális termelés terjedése nyomán.⁴⁹ A külpolitikai elzárkózás közepette a gazdasági és társadalmi változások szellemi és intellektuális változásokat eredményeztek, az élénk intellektuális életben új eszmék és viták jelentek meg a japán történelemlről, a császár szerepéről, a japán identitásról.⁵⁰ Mindez erős folytonosságot is teremtett: az Edo-kori Japán a modernizálódás lehetőségének számos elemét magában rejtette már, a Meidzsi-kori pedig az előző kor(ok) számos elemét megőrizte.⁵¹

A modernizáció tehát nem a nyugatiakkal kezdődött Japánban, és nem a „semmitől” valósult meg, és korántsem előzmények nélkül való a japán fejlődés történetében. A legtöbb szakértő ma már egyetért az Edo-kori jelenségek (pluralisztikus társadalmi-politikai szerkezet, piaci viszonyok növekvő jelentősége a gazdasági életben, proto-indusztriális vállalkozások megjelenése, a családi egységek kohéziója és betagozódása a szélesebb társadalomba, a szélesebb oktatás terjedése) fontosságában.⁵² A Meidzsi-kori modernizáció erősen épített ezekre, így a japán modernitás gazdaságilag, politikailag és társadalmilag is különbözött a nyugati modernitástól.

A sikeres modernizáció egyik pillére az állam volt. Több kutató is Németország fejlődéséhez hasonlította a japán modernizációt, az autoriter fejlesztő kapitalizmus modelljével vetette össze (amelyet Japán a második világháború után is folytatott, majd példáját a kelet-ázsiai államok is sikeresen követték). A Meidzsi-vezetők egyik legfontosabb mintájuknak tekintették Németországot, akár az elit tevékenységét, akár a diktatórikus fejlesztő állam működését, akár a „kultúrncionalizmus” ideológiáját tekintve.⁵³ (Mindezek a kelet-ázsiai országok autoriter fejlesztő államaiban is megtalálhatók, a nyugati civilizáció kritikájával és az ázsiai értékek hangsúlyozásával – bár a japán modell hatását az érintett országok nem mindegyike ismeri el.⁵⁴) A Meidzsi-kori Japánt az állam által irányított kapitaliz-

⁴⁷ Nakane-Ōishi (eds.): *Tokugawa Japan*, i. m.; Bellah: *Imagining Japan*, i. m.; Bellah: *Tokugawa Religion*, i. m.

⁴⁸ Bellah: *Tokugawa Religion*, 11–12.

⁴⁹ Howell: *Proto-Industrial Origins of Japanese Capitalism*, 269–286.; Smitka (ed.): *The Japanese Economy in the Tokugawa Era*, i. m.; Hayami: *Japan's Industrious Revolution*, i. m.

⁵⁰ Bellah: *Tokugawa Religion*, 11–12.

⁵¹ Ide kapcsolható Bitō Masahide történész „folytonosság elmélete”, amely alapvető fordulatot jelentett a Meidzsi-korszak megítélésében azzal, hogy bizonyította: a szamurájok kezdtek és vitték véghez a Meidzsi átalakítást, nem valamely más réteg. Ez többek között azt is jelentette, hogy a szamuráj réteg a modernizáció társadalmi átalakítási folyamatában ugyan megszűnt mint réteg, de hagyománya, értékrendje, filozófiája és életszemlélete tovább élt, és jelentős szerepet játszott Japán modern kori identitásában is. Bitō: *Bushi and the Meiji restoration*, i. m.

⁵² Eisenstadt: *The Japanese Civilization*, 427.

⁵³ Thompson: *Japan's 'German Path'*, 693–711.

⁵⁴ Thompson: *Japan's 'German Path'*, 693.

mus klasszikus esetének lehet tekinteni, amelyben reformokkal bürokratikus-racionális államot hoztak létre, amely a gazdaságba történő aktív beavatkozással átalakította a társadalmat: növelte a mezőgazdasági termelést, elindította az ipari tevékenységet, és képezte a mindezt működtető munkaerőt („felülről irányított autoriter forradalom”).⁵⁵

Meidzsi ideológia – az új japán identitás⁵⁶

1868-ra tehát eldőlt, hogy Japánnak modernizálnia kell, de abban már nagy különbségek voltak, hogy a folyamat végén kik, milyen Japánt szerettek volna látni. Ettől kezdve a viták az új, modern Japán identitásáról és a korabeli világban elfoglalt helyéről folytak. Természetesen Japánban is voltak hívei a teljes „nyugatosításnak”, és voltak hívei a saját hagyományokhoz való ragaszkodásnak. A legszélsőségesebb „nyugatosok” azt is lehetségesnek tartották, hogy Japánban áttérjenek a latin betűs írásmódra, sőt, hogy az országban az angol nyelv legyen a hivatalos nyelv.⁵⁷ Mindennek az európai nyelvekhez és írásrendszerekhez való közelítés lett volna a célja, az, hogy a modern Japánt az akkori, fejlett világot jelentő nyugati világrendszerben helyezték el. A japán kulturális identitáshoz és hagyományokhoz jobban ragaszkodók viszont úgy vélték, a kínai karakterek megszüntetése azzal járna, hogy Japán elveszítené kapcsolatát gazdag, évezredek kultúrájával, irodalmi és történeti szövegeivel. Ebben az elképzelésben Japán „helye” továbbra is Kelet-Ázsiában lett volna, csak megváltozott körülmények között.⁵⁸ Végül ez a törekvés lett a meghatározó: a modernizáció egy nem teljességgel „nyugati” állam kiépítését jelentette. Japánt nyilvánvalóan modern nemzetállamként kívánták definiálni, de nem a nyugati modern világ részeként, hanem hosszú évszázadok során kialakult tradicionális értékrendszerének kereteiben. Míg az 1860–1870-es években Japán igyekezett mindent átvenni a Nyugattól (beleértve az eszméket, a kulturális áramlatokat, a művészeti stílusokat), az 1880-as évektől egyre jobban érvényesült a „nyugati technológia, japán szellem” (*vakon jósza*) jelmondat, melynek értelmében Japánnak meg kell őriznie nemzeti kultúráját és szellemiségét.⁵⁹ A japán nemzeti identitás kialakításáról folyó diskurzus nem különbözött más hasonló diskurzusoktól, az a történelmi örökség, amelyre épült, és az a kultúra, amely ezt meghatározta, viszont kifejezetten egyedi volt: a japán kulturális örökség.⁶⁰

Japán hagyományok határozták meg az új, modern japán nemzetállam legfontosabb téziseit tartalmazó dokumentumokat, az oktatási rendszert, a nyelvi reformot és legerőteljesebben az állami sintó ideológiáját. 1880-ban a belügyminisztérium a sintót és a szentélyeket „nem vallásos” jellegűnek minősítette (szertartás, *szairei*). Ez a kormányzat számára lehetővé tette, hogy a vallásszabadságot (amelyet 1873-ban kinyilvánítottak, és az alkotmányba is belefoglaltak 1889-ben) kombinálja a hivatalos állami császárkultusszal úgy, hogy közben ne sértsék meg az állam és a vallás szétválasztásának elvét.⁶¹ A sintót is kettéválasztották: léteztek vallási szekták (*kjóha* sintó) a sintó vallásként való megjelenítésére a

⁵⁵ Thompson: *Japan's 'German Path'*, 699.

⁵⁶ A szerző monográfiája részletesen tárgyalja a modernizáció ideológiáját: Farkas: *A japán modernizáció ideológiája*, i. m.

⁵⁷ Carroll: *Language Planning and Language Change in Japan*, 52–54.

⁵⁸ Hosokawa: *The Language of Civilization*

<http://www.orinst.ox.ac.uk/sites/japling/files/files/hosokawa.easgsupaper.pdf> (letöltés: 2018. május 12.)

⁵⁹ Josephson: *The Invention of Religion in Japan*, 108.

⁶⁰ Burgess: *The 'Illusion' of Homogeneous Japan*, 1–23.

⁶¹ Gluck: *Japan's Modern Myths*, 139.

buddhizmus és a kereszténység mellett, és létezett az állami sintó (*kokka* vagy *dzsindzsa* sintó) mint nemzeti ideológia. A szentélyeket olyan helyként határozták meg, ahol az emberek az állam iránti hűségüket nyilváníthatják ki, ahol az államot – és a császári dinasztiát – megalapító isteni ősokeket lehetett tisztelni.⁶² 1889-ben Japán első alkotmányának alapelve a császár isteni származása, szent és sérthetetlen volta, valamint minden hatalom forrásaként való megjelenítése volt.⁶³ Az 1890-es császári leirat az oktatásról ismét a konfucianus etikára épített, és a hagyományos japán erényeket nevezte meg legfontosabb alapelvekként a tanulók és egyben minden állampolgár számára: alattvalói hűség, fiúi tisztelet, harmóniára törekvés, szerény és mértékletes magaviselet, szorgalmas tanulás és munkavégzés, erkölcsös élet, a törvények tisztelete, a haza iránti önfeláldozó szeretet, a császár tisztelete.⁶⁴ A leirat világosan jelzi a „nyugatosítás” időszakának végét és egy saját identitást kereső és megfogalmazó nemzet kialakulását.⁶⁵

Japán tehát „nyugati mintákat követve, de épp e mintáknak megfelelően a Nyugattal szemben” határozta meg magát mint modern „nemzetállamot”, melynek középpontjában a sintó tradíció és az ezen alapuló uralkodó eszméje állt.⁶⁶ A „Nyugat vívmányainak módszeres szelekciója és tudatos felhasználása” jelent meg a saját hagyomány továbbképzésében.⁶⁷ Japán új identitását ősi hagyományként tálalták, noha nagyrészt átértelmezett és újrafogalmazott tradíció volt, amely a japán császári mitológiából, a nyugatiaktól átvett abszolút uralkodó fogalmából és a konfucianus etikából származott, és archaikus jellege ellenére modern nemzettudatot, sőt egyre erősebb nacionalizmust jelenített meg. Mindebben a japán kulturális identitás játszott meghatározó szerepet, és a japán modernizációnak éppen ez a jellege lehetett példaértékű más fejlődő területek számára is.

Külpolitika a Meidzsi-korban

Japán új korszakának idején Kelet-Ázsia hatalmi viszonyai a nyugati hatalmak behatolása nyomán teljes mértékben átalakulóban voltak.⁶⁸ Japánnak egy időben kellett új alapokon rendeznie kapcsolatait a nagyhatalmakkal és kijelölnie helyét a változó kelet-ázsiai viszonyok között.

A Meidzsi-kor japán külpolitikájának legfontosabb feladata a nyugati hatalmak által kiterőszakolt egyenlőtlen szerződéses revíziója volt, amivel gyakorlatilag az ország teljes függetlenségének visszaállítására törekedtek.⁶⁹ Ez azonban még jó két évtizedig nem sikerült, mert a nyugati nagyhatalmak felfogásában a nemzetközi jog a „civilizált nemzetek”-re vonatkoztatható, Japánnak tehát azzá kell válnia, ha egyenrangú helyet kér ebben a rendszerben.⁷⁰ Ehhez azonban hosszú távú fejlesztések kellettek, intézményi és kulturális reformok. (Az Ivakura-küldöttség, amely eredetileg azzal a céllal indult másfél éves körútjára [1871–1873] Észak-Amerikába és Európába, hogy a szerződéses revíziójáról tárgyaljon a hatalmakkal, átalakult a nyugati rendszerek tanulmányozásának missziójává, és e tekintet-

⁶² Breen–Teeuwen: *A New History of Shinto*, 21–31.

⁶³ Bary–Tsunoda–Keene (eds.): *Sources of Japanese Tradition*, 137–139.

⁶⁴ Bary–Tsunoda–Keene (eds.): *Sources of Japanese Tradition*, 139–140.

⁶⁵ Hirakawa: *Japan's Turn to the West*, 497.

⁶⁶ Takó: *Tükör által*, 192.

⁶⁷ Takó: *Tükör által*, 192.

⁶⁸ Turóczy: *Sinkoku sziszó*, i. m.

⁶⁹ Iriye: *Japan's drive to Great-Power Status*, 721–782.

⁷⁰ Duus: *The Abacus and the Sword*, 12.

ben teljes sikerrel járt.⁷¹) Végül 1894-ben sikerült megtörni az egyenlőtlen szerződések rendszerét. Elsőként Nagy-Britannia kötött egyenlő alapon szerződést Japánnal, miután a belső reformoknak köszönhetően Japán egy modernizált ország képét mutatta.⁷² 1911-re minden nyugati hatalommal az egyenlőség talaján tudtak újabb szerződéseket kötni.

Szintén az első lépések egyikeként törekedtek arra, hogy Japánt a nyugati fogalmak szerinti nemzetközi rendszer mentén határozzák meg mint nemzetközi szerződések által elismert határokkal rendelkező szuverén államot.⁷³ Japán területébe vonták Ezo szigetét Hokkaidó néven (1869) és a Rjúkjú-szigeteket Okinawa néven.⁷⁴ Szerződéssel rendezték az északi szigetek (Kuril-szigetek) és Szahalin hovatartozását Oroszországgal (1875), ennek értelmében a szigetek japán, Szahalin orosz terület lett.⁷⁵

A hadsereg fejlesztése, modernizálása, a hadianyaggyártás beindítása mellett már 1874-ben japán ellenőrzés alá vonták Tajvan szigetét.⁷⁶ Ezt 1895-ben a japán–kínai háborút lezáró simonoszeki békében Kína is elismerte, így „hivatalosan” ettől számít Tajvan szigete japán gyarmatnak (egészen 1945-ig). Japán modernizálódása és nagyhatalommá válása (1868–1890) után megkezdte birodalmának kiépítését (1890–1914), amit 1914–1945 között más körülmények között folytatott („kései birodalomépítés”).⁷⁷

Korea kérdése

Korea mindig is fontos szerepet játszott Japán történetében, hiszen legközelebbi szomszédként gyakorlatilag az őskortól a kontinens kultúrájának jelentős közvetítője volt Japán felé.⁷⁸ Ugyanakkor ez a közvetítés időnként fenyegetést is jelentett (például a 13. századi mongol támadások Japán ellen), és ez a 19. század folyamán kiemelt jelentőséget kapott, ahogyan Korea is nagyhatalmi befolyás alá került az 1860-as évektől francia, az 1880-as évektől kínai, majd az 1890-es évektől erős orosz térnyerés következtében.⁷⁹ A Korea feletti uralom japán biztonsági kérdés lett.

A területi terjeszkedésre természetesen más indoka is volt az országnak. Az iparosítás és a gyors népességnövekedés (fél évszázad alatt majdnem megkétszereződött, 30 millióról közel 60 millióra nőtt Japán lakossága) az azelőtt önellátó, de ásványkincsekkel és nyersanyagokkal nem rendelkező országot teljességgel kiszolgáltatottá tette azon országokkal szemben, amelyek a növekedés fenntartásához nélkülözhetetlen alapanyagot és technológiát szállították. A gazdasági kérdés, a külkereskedelmi mérleg egyensúlya nemzetbiztonsági kérdés lett, amelyet részben területszerzéssel, azaz katonai eszközökkel próbáltak megoldani.

A japán vezetők között heves viták zajlottak már az 1870-es évek elejétől egy lehetséges koreai katonai expedíció indításáról, de akkor (1874, a koreai vita) még a vezetők többsége úgy vélte, hogy az országnak gazdaságilag és katonailag is erősödnie kell egy ilyen akcióhoz.⁸⁰ Réálisan ítélték meg a helyzetet, ugyanakkor új alapokra kezdték helyezni az ország

⁷¹ Duus: *The Abacus and the Sword*, 14.

⁷² Totman: *Japán története*, 442.

⁷³ Eskildsen: *Transforming Empire*, 12.

⁷⁴ Reischauer: *Japán története*, 129.; Eskildsen: *Transforming Empire*, 23–24.

⁷⁵ Reischauer: *Japán története*, 130.; Turóczi: *Sinkoku siszó*, 119.

⁷⁶ Eskildsen: *Transforming Empire*, i. m.

⁷⁷ Totman: *Japán története*, 434.

⁷⁸ Ogura: *Japan's Asian Diplomacy*, 122–135.

⁷⁹ Totman: *Japán története*, 441.

⁸⁰ Ogura: *Japan's Asian Diplomacy*, 133–134.; Eskildsen: *Transforming Empire*, 120–130.

viszonyát Kínával és Koreával, mégpedig úgy, ahogyan azt a Nyugat tette Japánnal. Már az 1870-es években próbáltak Kínával egyenlőtlen szerződést aláírni (akkor még sikertelenül), azzal az indokkal, hogy Japán megkezdte a modernizálódást, tehát feljebb került a nyugati rendszerű hierarchiában, mint az elmaradott Kína. Ugyanezen logikával jelentek meg japán hajók Korea partjainál 1876-ban, és aláírtattak a koreaiakkal egy egyenlőtlen szerződést – éppen úgy, ahogy Matthew C. Perry tette azt Japánban huszonkét évvel korábban.⁸¹ Az 1890-es években megélenkült a kínai és orosz „érdeklődés” Korea iránt, és ekkor már Japán úgy ítélte meg a helyzetet, hogy ha nem lép időben, akkor Korea kínai vagy orosz érdekszféra lesz, amit a szigetország biztonságára nézve fenyegetőnek láttak.⁸²

Kína a japán szemléletben

Kína hatalmas területével, nyersanyagforrásaival, ásványkincseivel, felvevőpiacával vonzó célpont volt a gyarmatosítók, így Japán számára is,⁸³ a szigetország az európaiak gyarmati expanzióit, terjeszkedéseit figyelemmel is kísérte. Főleg a Kínát ért hatalmas csapások rendítették meg a japánokat. A kelet-ázsiai világtrend politikai és kulturális központjának számítói hatalom súlyos belső válságokkal küzdött, és az európaiakkal folytatott háborúban vereséget szenvedett; megalázó feltételek elfogadására kényszerült. Az ópiumháborúk következtében összeomlott, már nem tudott Kelet-Ázsia központi hatalma lenni. Ahogy Japán ereje nőtt, úgy nőttek ambíciói az ázsiai kontinensen történő előre nyomulásra. 1890-re már az a meggyőződés lett úrrá Japánban, hogy le tudják győzni Kínát, és területeket tudnak tőle szerezni.⁸⁴ Ehhez az indokot Korea szolgáltatta, amely állandó konfliktus forrásává vált a két ázsiai hatalom számára. Az érdekszférák ütközése végül az 1894–1895-ös japán–kínai háborúhoz vezetett, melyben a feltörekvő Japán látszólag simán, tíz hónap alatt győzelmet aratott, és amellet, hogy birtokait (Tajvan, Okinava) és érdekszféráját (Korea) Kínával elismertette, még óriási hadisarcot és kínai területeket is kapott (Liaotung-félsziget, Port Arthur kikötőjével).⁸⁵ Japán olyan országgal szemben lett győztes, amelynek ezeröttszáz éven keresztül az alárendeltje volt, ezzel Ázsia nagyhatalma Japán lett. Koreában megjelent a japán tőke, főleg vasútépítés és bányák létesítése, a koreai vasérc felhasználása céljából.⁸⁶

1895-ben azonban Oroszország, Németország és Franciaország együttesen felszólította Japánt, hogy „Kína területi épségének megőrzése céljából” mondjon le a háborúban megszerzett kínai területeiről („hármasszoros intervenció”). Japán szövetséges híján nem mondhatott ellent, kivonult a területekről, amelyeket aztán alig egy évtized alatt Oroszország vont a befolyása alá.⁸⁷ A japánok számára ez a sérelem világosan jelezte, hogy a nyugati hatalmak – minden hangzatos szólam ellenére – nem tekintik a szigetországot egyenrangúnak, és nyilvánvaló lett, hogy ha Japán tovább erősödik, elkerülhetetlen lesz az összecsapás Oroszországgal Korea és Mandzsúria miatt. Mindez Nyugat elleni elkeseredettséget és kiábrándulást hozott, és tudatosította Japánban a „faji kérdést” (a közöttük és a nyugati hatalmak között húzódozó faji különbséget), ami a 20. század első évtizedében, az orosz–japán háború után, valamint az 1910-es években leplezetlenül megnyilvánult (a „sárga veszedelem” han-

⁸¹ Duus: *The Abacus and the Sword*, 14.

⁸² Nish: *The Origins of the Russo–Japanese War*, 2.

⁸³ Zachmann: *China and Japan in the Late Meiji Period*, 2009.

⁸⁴ Duus: *The Abacus and the Sword*, 22.

⁸⁵ Ogura: *Japan’s Asian Diplomacy*, 165–171.

⁸⁶ Totman: *Japán története*, 444.

⁸⁷ Reishauer: *Japán története*, 132.; Nish: *The Origins of the Russo–Japanese War*, 2.

goztatása a nyugati sajtóban, az USA japánokat sújtó diszkriminációs bevándorlási törvényei, majd a versailles-i béketárgyalások során a japán faji egyenlőségi kérés visszautasítása).⁸⁸ A japán politikai körök szemléletében változás kezdődött: míg az 1870-es években az látszott vezérelvnek, hogy a fejlődéshez a Nyugathoz kell alkalmazkodni és tartozni, és el kell fordulni Ázsiától, ez a századfordulóra kezdett kevésbé egyértelmű lenni. Az 1930-as évekre pedig Japán nyíltan „visszafordult Ázsiába”.⁸⁹

Tanulmányként szolgált a „hármasszövetség” abból a szempontból is, hogy a japán vezetők megértették a nagyhatalmak szövetségi rendszereinek fontosságát, és igyekeztek abban helyet találni az ország számára. Nagy-Britannia a túlzott orosz térnyerésnek akart gátat szabni, és ehhez megfelelő partnernek találta Japánt, amely képes lehet arra, hogy Oroszország terjeszkedését megállítsa a Távolszelel. ⁹⁰ Nagy-Britannia az 1902-ben megkötött angol–japán szerződésben azt vállalta, hogy Japán bármilyen háborúja esetén semlegeséget tanúsít, viszont amennyiben valamely más ország beavatkozna Japán ellenében, akkor Nagy-Britannia kész Japán oldalán háborúba lépni. Ez egyértelműen az oroszokat esetleg támogató Franciaország és Németország ellen irányult. Ez volt az első egyenrangúnak tekinthető katonai szövetség egy nyugati és egy nem nyugati ország között, s Japánt az akkori nemzetközi rendszerben már egyértelműen a hódítók és nem a meghódítandók körébe tartozónak tekintették. Az 1900-as kínai boxerlázadás leverésére indult nemzetközi intervencióban Japán is részt vett – a nyugati hatalmak oldalán, azok szövetségeseiként, azaz egyenrangú partnerként.

Az orosz–japán háború hatása

Az ázsiai kontinensen tervezett japán terjeszkedés az orosz expanzióba ütközött, és már az 1890-es évektől elkerülhetetlennek látszott egy majdani orosz–japán összecsapás, bár ezt Japán tárgyalásokkal, érdekszférákat elkülönítő szerződésekkel (1898) egy ideig – kellő megerősödéséig – megpróbálta elkerülni. Ugyanakkor készült az Oroszország elleni háborúra, a japán–kínai háború után a Kínától kapott jóvátételből fejlesztette hadseregét, átszervezte, modernizálta, új fegyvereket és hajókat vásárolt. ⁹¹ Tanulmányozta Oroszországot (ahogy a többi nyugati nagyhatalmat is), így jól ismerték az orosz viszonyokat, ellentétben Oroszországgal, amely nem foglalkozott Japán megismerésével. Ugyan már régóta, a 19. század első fele óta képeztek japán fordítókat és tolmácsokat, de Japánt ugyanolyannak tekintették, mint a többi ázsiai népet, ami igen nagy tévedésnek bizonyult. ⁹² 1904-ben az oroszok annyit tudtak Japánról, hogy távoli kis ország, amely alig emelkedett ki a „barbárságból”, sőt, II. Miklós cár „kis sárga majmok”-nak tartotta őket. (Nem mindenki gondolta azonban így, Alekszej Ny. Kuropatkin, a háború egyik meghatározó orosz tábornoka szerint Japán szép ország, szorgalmas népeiséggel, katonai felkészültséggel és lelkesedéssel, de véleményét kevesen osztották Oroszországban.)⁹³

Az orosz terjeszkedés Kelet-Ázsiában Mandzsúria 1900-as elfoglalása után már Koreát is elérte, és Kína pénzügyeinek nagy része orosz bankok kezébe került. Ezt az orosz térnyerést már Nagy-Britannia sem támogatta, és az orosz fölény ellensúlyozására kapóra jött Ja-

⁸⁸ Ogura: *Japan's Asian Diplomacy*, 28–35.

⁸⁹ Kowner: *The Impact of the Russo–Japanese War*, 36.

⁹⁰ Ogura: *Japan's Asian Diplomacy*, 24.

⁹¹ Nish: *The Origins of the Russo–Japanese War*, 10.

⁹² Nish: *The Origins of the Russo–Japanese War*. 11.

⁹³ Westwood: *Russia against Japan*, 1.

pán emelkedő hatalma Kelet-Ázsiában.⁹⁴ A brit jóindulatú semlegességgel a háta mögött Japán bátran belevághatott egy komoly erőt képviselő nagyhatalom elleni háborúba is.

Az orosz–japán háborúról (1904–1905) nem túlzás azt állítani, hogy világtörténelmi jelentőségű volt: Japán a történelem folyamán először ért el győzelmet egy nyugatinak tekinthető fehér hatalommal szemben, mely győzelem csak tovább erősítette a japán legyőzhetetlenségi eszmét. Maga a háború ugyan két fél között zajlott, de hatalmas létszámmal: a kezdő orosz haderő százezer fő volt, ez 1905-re egymilliónál is több lett, a japánok kezdő hadereje háromszázezer főt számlált, ez 1905-re megháromszorozódott.⁹⁵ A Port Arthur kikötőjéért vívott harcnak 58 000 japán és 31 000 orosz áldozata lett, Mukden csatájában pedig 85 000 orosz és 70 000 japán esett el. Az 1905. szeptember 5-én a New Hampshire-i Portsmouthban megkötött béke értelmében Oroszország elismerte Japán elsődleges koreai érdekeltségeit, átruházta a Liaotung-félsziget és az általa Dél-Mandzsúriában épített vasútvonalak bérleti jogát, s kártérítés fejében átengedte Szahalin déli felét.⁹⁶

A háborút nemcsak a haderők nagy létszáma miatt tartják az első modern háborúnak, hanem mert a harcoló felek új fegyvereket és hadviselést is kipróbáltak, és ezzel a későbbi nagy háború előképét mutatták.⁹⁷ A „nagy háború” tapasztalata aztán elhomályosította az orosz–japán háború emlékét; igaz, valódi jelentőségét nem is annyira a konkrét események adták, hanem következményei, elsősorban Oroszországra és így az európai stabilitásra, valamint az USA és Japán viszonyára, illetve az Északkelet-Ázsia hatalmi viszonyaira tekintettel.⁹⁸ Oroszország figyelme a veszített háború után elfordult a Távol-Keletről, érdeklődése visszatért a Balkán felé, ami közvetve szerepet játszhatott az európai konfliktusok éleződésében, és így az első világháborút kirobbantó tényezők egyikének lehet tekinteni.

A háború a világ minden részére hatással volt, az európai hatalmi viszonyokon túl megváltoztatta Kelet-Ázsia hatalmi viszonyait is.⁹⁹ Az a tény, hogy egy ázsiai nemzet a modern történelem során első ízben legyőzött egy európai nagyhatalmat, ráadásul azok közül is az egyik legerősebbnek tartott hadsereggel rendelkezőt, világszerte nagy meglepetést keltett akkoriban. Az emelkedő Japán ezzel a győzelmével lépett egyetlen nem európai országgént a nagyhatalmak sorába. Ekkortól kezdtek „sárga veszedelemről” cikkezni az európai lapok, hangsúlyozva, hogy Japán példáját követheti a többi ázsiai ország is, amelyek modernizálódva, „öntudatra ébredve”, megerősödve komoly veszélyt jelenthetnek a „fehérek” uralmára.¹⁰⁰ Japán győzelme az európai nagyhatalmak számára az általuk dominált világrend bomlásának veszélyét vetítette elő. Az Egyesült Államok a csendes-óceáni térségben egyre inkább fenyegető riválisként kezelte Japánt, amely az amerikai terjeszkedés útjában állhat. 1907-től korlátozó intézkedéseket hoztak a japánok bevándorlása ellenében (végül 1924-ben teljesen betiltották azt).¹⁰¹

Az orosz–japán háború hatása Európa „nem-nyugati” térségében is jelentkezett.¹⁰² A függetlenségüktől megfosztott, az Osztrák–Magyar Monarchia és az Orosz Birodalom

⁹⁴ Westwood: *Russia against Japan*, 16.

⁹⁵ Nish: *The Origins of the Russo–Japanese War*, 2.

⁹⁶ Szerdahelyi: *Az orosz–japán háború*, 49.

⁹⁷ Kowner: *The Impact of the Russo–Japanese War*, XIV.

⁹⁸ Kowner: *The Impact of the Russo–Japanese War*, 4.

⁹⁹ Kowner: *The Impact of the Russo–Japanese War*, i. m.

¹⁰⁰ Kowner: *The Impact of the Russo–Japanese War*, XIV.

¹⁰¹ Sakata: *On a Collision Course*, i. m.

¹⁰² Erről transznacionális megközelítéssel lásd: Farkas: *Birodalmi identitás*, 41–54.; Kluczewska-Wójcik: *Sárga veszedelem*, 257–273.

fennhatósága alatt élő közép-európai népek, főként a finnek, lengyelek és magyarok számára a hatalmas Oroszországot legyőző Japán példát mutatott a függetlenségi harcokhoz.¹⁰³ A háborúnak Magyarországon is komoly visszhangja volt.¹⁰⁴ A Japánról alkotott kép a 20. század elejére megváltozott, már nem egzotikus, romlatlan, ugyanakkor elmaradott keleti népként tekintettek rá, hanem a modernizációt saját hagyományaisal sikeresen megvalósító modern nemzetállamként, amely meg tudta őrizni identitását, és eredményesen képviselte és érvényesítette nemzeti érdekeit. A Nyugattal szembeni lemaradást gyorsan, sikeresen és identitásának megtartásával leküzdő állam minden a nyugati fejlettség szintjét még el nem ért nép példájává válhatott. Japánt Magyarországon és a térség többi népénél általános rokonszenv övezte; olyan modern, független államként tekintettek rá, amely nemzeti politikát képvisel, nemzeti hadsereggel rendelkezik.¹⁰⁵

Jelentős szerepet játszott az orosz–japán háború a kelet-ázsiai gyarmati népek és nyugati dominancia alatt élő népek „ébredő mozgalmaiban” is, Kínától kezdve Koreán és Malájföldön keresztül Indiáig. Noha nem feltétlenül szimpatizáltak Japánnal mint hódító hatalommal (különösen igaz ez Kínára és Koreára), a japán példa mégis lelkesítően és bátorítóan hatott, hiszen azt bizonyította, hogy azázsiai népek számára is lehetséges a modernizálódás és erősödés; sőt az is látszott, hogy a nagyhatalmakat is lehet győzni, ahogy a függetlenséget is ki lehet vívni. A háború során Mohandas Gandhi (India függetlenségi mozgalmának későbbi vezetője), aki akkor még Dél-Afrikában élt, naplójában feljegyezte: „A Kelet népei szemmel láthatóan ébrednek letargiájukból.” Dr. Ahmed Szukarno, a később függetlenné vált Indonézia első miniszterelnöke is üdvözölte Japán győzelmét, és az indonéz nacionalizmusra ható jelentős eseménynek nevezte.¹⁰⁶ Az ifjú Dzsavaharlál Nehru (később a független India első miniszterelnöke) így kommentálta a japán győzelmet: „...rádöbrentünk, hogy Ázsia megmenekülhet az európaiak elnyomása alól.”¹⁰⁷ Mindezek mutatják, hogy az orosz–japán háború az imperializmus, kolonizáció és dekolonizáció történetében jelentős mérföldkönek számít.

Japán számára a győzelem egyértelműen az addig folytatott politika, a militarizmus és az imperializmus szükségességét és sikerességét bizonyította. Egy európai nagyhatalom legyőzése, különösen figyelembe véve annak nagyságban, erőforrásokban és létszámban megmutatkozó fölényét, a japánok számára a japán katonai szellemiség (*Jamato damasii, busidó*) diadalát mutatta, amelyet innentől olyan felsőbbrendűség-tudat övezett, amely egészen 1945-ig Japán legyőzhetetlenség-mítosának alapja lett.¹⁰⁸ Ez hozzájárult a második világháborús japán hadviselés jellegéhez, noha az akkori katonai vezetők tisztában voltak a realitásokkal, és annak megfelelő tervekkel indították a háborút az USA ellen 1941-ben (gyors, meglepetésszerű győzelmekre alapozva kedvező békekötést akartak kicsikarni), a háborús propagandában azonban erőteljesen hangsúlyozták a japán katonai szellemiség felsőbbrendűségét.

A győzelem erősítette és növelte a japán nacionalizmust, állami szinten és a közvéleményben is, miközben a nacionalizmus jellege kezdett lassan változni, és a hangsúly egyre inkább a japán jellegzetességekre helyeződött. Mindaddig Japán is elfogadta azt a nyugati felfogást, hogy a Kelet elmaradott és alsóbbrendű a nyugati modern fejlődéshez képest (a

¹⁰³ Kluczevska: *Sárga veszedelem*, 260.

¹⁰⁴ Szerdahelyi: *Az orosz–japán háború*, 44–62.; Doma: *A japán–orosz háború*, 143–153.

¹⁰⁵ Szerdahelyi: *Az orosz–japán háború*, 57.

¹⁰⁶ Kowner: *The Impact of the Russo-Japanese War*, 2.

¹⁰⁷ Szerdahelyi: *Az orosz–japán háború*, 44.

¹⁰⁸ Kowner: *The Impact of the Russo-Japanese War*, 34.

„saidi orientalizmus” értelmében¹⁰⁹), az orosz–japán háború után azonban a „japán orientalizmus” kezdett átalakulni. Előtérbe kerültek a hagyományosnak tekintett értékek (közösségi lét, katonai szellemiség, önfeláldozás), amelyekkel hangsúlyozták Japán különbségét a nyugati társadalmaktól, nem ritkán mindezeket felsőbbrendűként jelenítve meg.¹¹⁰ A japán identitás ismételt újrafogalmazásában megjelent a Kelet és Nyugat közötti közvetítő szerep lehetősége, illetve új frontvonal is nyílt: Japán és a Nyugat szembeállítás, amely az első világháború alatt és az utána következő évtizedben kissé visszaszorult, de az 1930-as években meghatározó lett a japán külpolitikában.

A japán imperializmus ideológiája

„Nyugati imperializmus”

Japán a 20. század elejére egyértelműen nyugati típusú modern állam lett, a nagyhatalmak közé tartozott, Ázsia számára pedig nyugatíva (hódítóvá) vált. A japán imperializmust az európaiak nem ítélték el (maguk is imperialista hatalmak lévén), sőt a Japánt érő nyugati elismerések kiemelték, milyen ügyesen fejlődik, és alkalmazza a nyugati hatalmaktól látott módszereket.¹¹¹ Japán is vallotta: a modern, fejlett hatalmak technikai fölényüket és katonai erejüket kihasználva birodalmakat építenek, az elmaradott népek területeinek civilizálásával, fejlesztésével (tehát gyarmatosításával).¹¹² Japán nyilvánvalóan a „civilizált” országokhoz sorolta magát, ugyanakkor ázsiai örökségével is számot kellett vetnie. A japánok számára természetesnek hatott (kezdetben), hogy a modernizálással a nyugati világhoz csatlakozzanak, ugyanakkor mindez zavart is okozott azt illetően, hogy az akkori dualista világban (az elmaradott Kelet és a modern, domináns Nyugat világában) végülis Japán hol helyezkedik el mint ázsiai hatalom. Az erre adott válaszok, ideológiai kísérletek Japánnak a kelet-ázsiai népekhez – és saját ázsiai jelenlétéhez – való viszonyulását egyre bonyolultabbá tette.¹¹³ A fejlődéshez vajon hátra kell hagyni az ázsiai örökséget, vagy az ázsiai etnikai és kulturális egység keretein belül kell erősödni? Milyen legyen a többi ázsiai országhoz fűződő viszony, Japán mint nyugati hatalom gyarmatosítsa az ázsiai népeket, vagy velük együtt egy fejlődő Ázsiát teremtsen, amely gátat vethet az európai terjeszkedésnek?¹¹⁴ A japán imperializmust megfogalmazni szándékozó ideológiákban többféle elképzelés keveredett vagy versengett egymással.

Az egyik lényeges kérdés az, hogy miért is kezdett Japán hódításokba, milyen nézetek képezték ennek alapját. Miért nem elégedett meg azzal a helyzettel, hogy modernizálódott, és megőrizte függetlenségét? A Meidzsi-kori vezetők egyértelműen a nyugati hatalmaktól látott politikát követték, a tengerentúli területek birtoklásának lehetőségét mint a fejlődés és gazdagodás feltételét az európai országok gyarmatosító gyakorlatából tanulták.¹¹⁵ Több-

¹⁰⁹ Said: *Orientalism*, i. m. Európában és Észak-Amerikában a 19. század második felében élénk érdeklődés támadt az ázsiai kultúrák iránt, a Keletet távoli, egzotikus világnak látták, amely ugyan érdekes kultúrával rendelkezik (és inspirálóan hat az európai művészetre), de a Nyugathoz képest elmaradott, így alsóbbrendűnek minősült. Ez az imperialista orientalizmus ugyan kutatta a Kelet világát, de természetesnek tartotta annak gyarmatosítását. A „saidi orientalizmus” a nyugati felsőbbrendűség megnyilvánulása volt, a brit és francia kolonizáció ideológiája.

¹¹⁰ Kowner: *The Impact of the Russo-Japanese War*, 38.

¹¹¹ Totman: *Japán története*, 428.; Reischauer: *Japán története*, 132.

¹¹² Totman: *Japán története*, 442.; Reischauer: *Japán története*, 130.

¹¹³ Totman: *Japán története*, 428.

¹¹⁴ Totman: *Japán története*, 442.

¹¹⁵ Duus: *The Abacus and the Sword*, 2.

ségük nézetei szerint a fejlődéshez és gazdagodáshoz területeket kell szerezni, ahhoz erős haderő kell, amihez viszont erős gazdaság és fejlett technológia – a módszer egyértelműnek látszott, és persze sikeresnek is.¹¹⁶

Fontos szempont volt Japán biztonságának kérdése is, a 19. század közepétől ugyanis komoly aggodalom élt a japán vezető politikai körökben a nyugati hatalmak terjeszkedése miatt. Inoue Kaoru miniszterelnök így írt egy 1887-es memorandumban: „Az európai országok minden hatalmukat egyre inkább arra áldozzák, hogy tengerentúli területeket szerezzenek [...] Indiában, Kambodzsában, Kokinkínában és másutt is, a gyengék áldozatul esnek az erőseknek. [...] Az utóbbi három–négy évben az európai országok minden eddigénél nagyobb mértékben terjesztették ki hatalmukat Ázsiában és Afrikában, és a Távol-Kelet felé is kardjukat suhogtatják.”¹¹⁷ Az a meggyőződés alakult ki, hogy Japánnak biztonsági övezetet kell létrehoznia maga körül, ami egyértelműen Korea és Kína területét jelentette. A japán hódításokat elsősorban biztonsági kérdésnek tekintették, és Tajvan kivételével – amelyet inkább presztízs célból szereztek meg – a terjeszkedés stratégiai célokat szolgált. Már az 1880-as évektől kialakult az elképzelés egy koncentrikus körökben megvalósítandó expanzióról a Japán-szigetek körül, amely biztonsági zónaként szolgálhat az ország védelmére.¹¹⁸

Japán a nyitással betagoledott a világgazdaságba. A modernizációt a nyugati technológia átvételével kezdték, de annak beszerzése – gépek, berendezések, vasúti sínek és kocsik, mozdonyok, hajók – hatalmas költséggel járt, és egészen az első világháború végéig mindezeket Japán nem tudta maga előállítani, legalábbis nem a megfelelő mennyiségben.¹¹⁹ A nyersanyagokat és az ásványkincseket a világpiacon kellett beszereznie, s egészen a 20. század elejéig csak teát és selymet tudott exportálni. Hamar felismerték, hogy a globális kereskedelemben késztermékek eladásával lehet haszonra szert tenni, így az 1890-es évekre kormányprogram lett, hogy Japán késztermékeket áruljon, amihez azonban egyrészt piacokat kellett szerezni, másrészt nyersanyagforrásokat. Ismét csak a nyugati hatalmak példájából kiindulva, ehhez a legcélravezetőbb útnak a területszerzés tűnt. A 19. század végi „új imperializmus” a szociáldarwinizmus mellett gazdasági okokkal indokolta a hódításokat.

A japán birodalomépítés belső készítetése

A japán imperializmust azonban csak részben lehet a nyugati imperializmus hatására és nyomására kialakult jelenségnek tekinteni, a japán politikai gondolkodásban már az ókor óta létezett egy elképzelés Japán helyéről a kelet-ázsiai térségben, amelynek ideológiai alapját a *sinkoku siszó* (Istenek országa ideológia) képezte.¹²⁰ Ennek a régi hagyománynak a felelevenítése, a régi cél, Japán nagyhatalmi voltának kiépítése kezdődhetett el a 19. században a hagyományos Kína-központú kelet-ázsiai rend felbomlásával és a japán modernizációval: a Japán-központú kelet-ázsiai rend kialakítása.¹²¹ Ahogy a japán modernizáció sikerét sem lehet pusztán nyugati hatásoknak, illetve a nyugati minta követésének tulajdonítani, úgy a japán imperializmust sem lehet csak a nagyhatalmak imperialista politikája kö-

¹¹⁶ Duus: *The Abacus and the Sword*, 12.

¹¹⁷ Duus: *The Abacus and the Sword*, 17.

¹¹⁸ Peattie: *Introduction*, 8.

¹¹⁹ Duus: *The Abacus and the Sword*, 19.

¹²⁰ Szerdahelyi: *A modern japán külpolitika születése*, i. m.

¹²¹ Turóczy: *Sinkoku siszó*, 120.

vetésének szándékával magyarázni. A japán nagyhatalmi felemelkedés gondolata sem a Meidzsi-korban alakult ki.

Kelet-Ázsiában évezredek óta a Kína-központú hierarchikus világrend érvényesült, amelynek értelmében Kína központi birodalomként uralta a térséget, és a környező területek koncentrikus körökben kapcsolódtak hozzá.¹²² A közelebbi területek rendszeresen küldtek követségeket a „mennyei uralkodóhoz”, a kínai császárhoz, adóajándékokkal elismerve a kínai udvar főségét és saját alávetett, hűbéresi helyzetüket. Ez a kapcsolat nem jelentett az európai hatalmak által később kialakított függőségi rendszerhez hasonló viszonyt, és noha Kína befolyása érvényesülhetett a környező államokban, ennek nem volt elnyomó vagy kizsákmányoló jellege. A külső körben lazább hűbéresi viszonyok érvényesültek, az adott területek időnként küldtek adóajándékot és követséget Kínába, de ez nem volt rendszeres, és előfordult, hogy csak a kínai udvar tartotta ezeket a területeket hűbéreseinek. Japán nem kapcsolódott ehhez a rendszerhez, már a 7. században, amikor átvette a kínai államszervezet eszméjét és gyakorlatát, a japán uralkodót ugyanúgy az „Ég fiának” vagy „Mennyei uralkodónak” nevezték el (*tennó*), mint a kínai császárt, amit természetesen Kína nem fogadott el, hiszen ezzel a japán uralkodó és így a japán állam magát a kínai uralkodóval és állammal egyenrangúként tüntette fel.¹²³ Japán tehát, bár több szempontból is a kínai kultúrkörhöz kapcsolódott, a Kína-központú kelet-ázsiai rendszerbe politikailag nem tagolódott be.¹²⁴ Számos elemét átvette a kínai civilizációnak (bár ezek nagy részét „eljapánosította”, saját viszonyainak megfelelően alakította át), köztük a nemzetközi kapcsolatok rendszerének elméletét is, a hierarchikus világrenddel és a központ körül koncentrikus körökben elhelyezkedő hűbéresi, de legalábbis alávetett területekkel, csak éppen mindezt Japán központtal képzelték el. Ez a *sinkoku siszó*, az „istenek országa” teória a 16. századra kristályosodott ki (ennek megvalósítási törekvését jelentette a 16. század végén a Korea meghódítására indított, akkor sikertelen hadjárat).¹²⁵ Ez az irányvonal világosan kijelölte a célokat: először Ezo (a mai Hokkaidó), majd a Rjúkjú-szigetek (a mai Okinava), majd Korea megszerzése, mindez a nagy végcél, a Kína feletti befolyás vagy akár uralom megszerzése, valamint az európaiak Ázsiából való kiszorítása érdekében.¹²⁶ Mindezen célok a korábbi korszakokban nem valósultak meg, de a „program” lényegében létezett. A nyugatiak behatolásával, az átalakult viszonyok között Japán ugyanúgy kívülről kezdte a korábbi Kínacentrikus rendet lebontani, mint a nyugati hatalmak, s nekilátott évszázados külpolitikai elképzelése megvalósításához.¹²⁷

Pánázsianizmus

A japán birodalom kiépítéséhez és annak ideológiájához kapcsolódott a pánázsianizmus eszméje is, amely ugyan inkább később, az 1930-as évektől játszott jelentős szerepet az ázsiai japán hódítások indoklásában, de kezdetei már a Meidzsi-korban megjelentek. Az európaiak (illetve a nyugati hatalmak) kiszorítása Kelet-Ázsiából szintén felfogható egy évszázados eszme újkori megjelenésének is, emellett a modern „faji gondolkodás” ideológiájához is kapcsolódott.

¹²² Eskildsen: *Transforming Empire*, 28–29.

¹²³ Turóczy: *Források*, 10.

¹²⁴ Szerdahelyi: *A modern japán külpolitika születése*, 1998.

¹²⁵ Szerdahelyi: *Japán és a környező világ az újkorban*, 66.

¹²⁶ Turóczy: *Sinkoku siszó*, 103.

¹²⁷ Szerdahelyi: *Japán és a környező világ az újkorban*, 72.

A modern japán imperializmus ideológiáját a japán császári állam eszméje és a nyugati hatalmak imperializmusából átvett szemlélet határozta meg, ugyanakkor már a japán modern-kori terjeszkedés kezdetekor felmerült a többi ázsiai néphez való viszony problematikája, ami a hódításokkal egyre nagyobb szerepet kapott. Japán modernizálását, az erős állam kiépítésének szándékát nagyrészt a nyugati hatalmak térnyerésétől való félelem motiválta, ugyanakkor már mint fejlett, modern állam, a nyugati hatalmak mintájára foglalt el területeket szomszédai, az „elmaradott népek” térségeiben.¹²⁸ Ezt már abban a korban is elmentmondásként értelmezték bizonyos japán politikai körök, és már az 1880-as években megjelentek az ázsiai népek Nyugat-ellenes összefogásáról, japán vezetéssel történő egyesítésükről szóló nézetek.¹²⁹ A Meidzsi-vezetők nagy többsége pragmatista Nyugat-orientált politikus volt, ugyanakkor a vezető körökben is megjelentek az ázsiai összefogást szorgalmazó vélemények. A szakirodalom a pánázsianizmust az 1930-as évektől tekinti a japán imperializmust támogató ideológiának, bár akkor is inkább retorikai elemként értelmezi, amellyel Japán ázsiai hódításait indokolta az ottani népek körében (kevés sikerrel). Az újabb munkák azonban felhívják a figyelmet egyrészt arra, hogy a pánázsianizmus már a Meidzsi-korban felbukkan, másrészt az a hivatalos külpolitika formálásában is szerepet kapott az 1930-as évektől kezdve, sőt meghatározó szerepet nyert Japán ázsiai terjeszkedésében.¹³⁰

Az ideológia lényege gyakorlatilag változatlan formában létezett egészen 1945-ig, bár értelmezése eltérő lehetett.¹³¹ A pánázsianizmus alapkonceptiója egyrészt egy kultúráját, földrajzi fekvését és népességét tekintve többé-kevésbé egységes Ázsia tételezése, másrészt valamilyen összefogás a nyugati imperializmus fenyegetése ellen. A pánázsianizmus olyan regionális identitást fogalmazott meg, amely kapcsolatot létesített a helyi nacionalizmusok és az ázsiai népek nyugati gyarmati uralom elleni közös harca között. Japánban már a Meidzsi-korban többféle formában volt ismert: „ázsiai szolidaritás” (*Adzsia rentairon*), „Reform Ázsia” (*Adzsia kaizoron*), gyakran japán vezetéssel, és az ázsiai „faj” fogalmának emlegetésével.¹³² A japán értelmezésben az együttműködés a szigetország vezető szerepét hirdette, amely inkább japán uralmat jelentett a nyugati helyett, és nem függetlenséget az ázsiai népek számára. Mégis számos ázsiai nép talált a pánázsianizmus retorikájában lehetőséget a saját függetlenségi harcához.¹³³

A nagyhatalmak fenyegetése ellen ugyanakkor Japán számára célravezetőbbnek tűnt egy másik út, az Ázsiától való elfordulás útja (*Dacu-A*), amelynek értelmében Japán nem várhat szomszédai fejlődésére.¹³⁴ Ázsiai szomszédaihoz úgy kell kapcsolódnia, ahogyan azt

¹²⁸ Duus: *The Abacus and the Sword*, 21.

¹²⁹ Gates: *Pan-Asianism*, 5.

¹³⁰ Hottai: *Pan-Asianism and Japan's War*, i. m.

¹³¹ Az 1990-es években felívelt (és máig tartó) vita az „ázsiai értékek” kérdésében, az „ázsiai modernitás” vagy „ázsiai kapitalizmus” kérdéseiben ugyanahhoz a gondolatkörhöz kapcsolódik: Ázsia mint egységes kulturális térség, hasonló jellegzetességekkel (teaivás, rizskultúra, spiritualitás; szorgalmasan dolgozó fegyelmezett társadalom, kollektívizmus), amelyek a nyugati fejlődéstől eltérnek; évezredes civilizációkkal és tradíciókkal, amelyekkel nemhogy alsóbbrendű lenne a nyugati civilizációhoz képest, hanem még magasabb szintet is képvisel; modernizációjában pedig sajátos utat követ. Néhány írás a széles körű és heves vitáról: Harper: *'Asian Values' and Southeast Asian Histories*, 507–517.; Barr: *Lee Kuan Yew and the "Asian Values" Debate*, 309–334.

¹³² Gates: *Pan-Asianism*, 14.

¹³³ Iriye: *Preface*, IX.

¹³⁴ Korhonen: *Leaving Asia?*, i. m.

a nagyhatalmak teszik.¹³⁵ A japán imperializmust ez utóbbi nézet határozta meg, de a kiindulása ugyanaz a fenyegetettség-érzet volt, mint a pánázsianizmus esetében: a 19. század végére Ázsia nagy része valamelyik nagyhatalom gyarmata vagy érdekszférája volt, vagy az a veszély fenyegette, hogy azzá válhat.¹³⁶ Japán modernizálódásával el tudta ezt kerülni, de a Meidzsi-kor folyamán külpolitikájának elsősorú célja még mindig az volt, hogy megtartott függetlenségét semmilyen veszély ne fenyegetse, és ehhez szomszédai területét is fel akarta használni. A Meidzsi-kor meg volt győződve arról, hogy a nyugati nagyhatalmak nem fogják abbahagyni a terjeszkedést: „Az európaiak azzal az ürüggyel hatolnak be területeinkre, hogy kereskedelmi jogukat védik meg” – írta a japán pánázsianizmus vezéralakja¹³⁷ 1893-ban.¹³⁸ A Nyugat veszélyezteteti Kelet-Ázsiát, ahogy Ázsia egészét és Afrikát is, és ellenük csak a japánok vezette ázsiaiak képesek felvenni a harcot. „Ázsia a legősibb föld, minden kontinens anyja. Igazából felsőbbrendű földrész, felsőbbrendű emberekkel, vallással és kultúrával. Egy nap visszaköveteli jogos jussát.”¹³⁹ A szigetországnak a térség vezető hatalmává kell válnia. A pánázsianizmus tehát nem ellenkezett Japán imperialista céljaival, sőt hatásos ideológiát kínált hozzá. Az 1920-as évek békés nemzetközi közegében a kormány meghatározó körei pragmatista reálpolitikát folytattak (együttműködés a nyugati hatalmakkal, Japán elért pozícióinak megőrzése), de az 1930-as évektől a változó nemzetközi környezetben a pánázsianizmus visszatért az ideológiai és a politikai szintre is. A nyugati orientációjú és a pánázsiai elképzelések nem különböztek egymástól az ázsiai japán uralom tézisének tekintve, a különbség a Nyugathoz való viszonyban rejlett: a pánázsianizmus kiszorította volna a Nyugatot Ázsiából, míg a nyugati orientációjú (és az 1930-as évekig ez volt a *mainstream* politika) japán kormányzat maga is nyugati típusú imperialistaként csatlakozott a nagyhatalmakhoz. Az 1930-as évekre a „Japán versus Nyugat” képlet lett a japán politika meghatározó eleme, ami a pánázsianizmus előtérbe kerülését is jelentette.¹⁴⁰

Összegzés

A japán imperializmust egyrészt az európai gyarmatosítás ideológiája vezérelte, miszerint a modernizálódott és így fejlettebb népek felsőbbrendűek az elmaradottakhoz képest, ezért jogosultak azok irányítására. Mivel technikai és gazdasági fejlettségük folytán erősebbek is, ezzel képesek akarukat rákényszeríteni a gyengébbekre, és a hatalmuk alá vonni őket. Másrészt a japán imperializmus felsőbbrendűségének tudata a japán történeti hagyományból is táplálkozott: a japán mitológiából táplálkozó „Japán az Istenek országa” meggyőződésből, a japán császári dinasztia ősi időktől való, megszakíthatatlan vonalú, egyenes ági isteni származásának hitéből és a japán császár és a népe között létező mitikus kapcsolat (*kokutai*) eszmeiségéből. Ehhez a 19. század végére Japánban is megjelenő és nagy népszerűsége szert tett szociáldarwinizmus is jól illett, és együttesen megerősítette Japán Ázsia többi része feletti felsőbbrendűségének érzetét.¹⁴¹ A Meidzsi-kori japán imperializmusban a nyugati gyarmatosítók civilizációs ideológiájához hasonló gondolat is megjelent az Ázsiát reformálni, „civilizálni” kívánó elképzelésekben. Japán szerepe, sőt küldetése fogalmazó-

¹³⁵ Gates: *Pan-Asianism*, 6.

¹³⁶ Korhonen: *Leaving Asia?*, 8.

¹³⁷ Ucsida Jaszuja (1865–1936), politikus, diplomata, külügyminisztériumi tisztviselő, külügyminiszter (1911–1912, 1918–1923, 1932–1933), ügyvezető miniszterelnök (1921 és 1923).

¹³⁸ Gates: *Pan-Asianism*, 10.

¹³⁹ Gates: *Pan-Asianism*, 11.

¹⁴⁰ Gates: *Pan-Asianism*, 27.

¹⁴¹ Peattie *Introduction*, 13.

dott meg az ázsiai népek fejlődésének, modernizálásának irányításában, a „civilizáció” terjesztésében az elmaradott ázsiai területeken.¹⁴²

A japán kolonializmust a modern történelem „anomáliájának” tartják egyes vélemények, mert olyan ország „utánozta” az új imperializmust, a nyugati fejlődési modell megvalósításával próbálkozva, amely maga is éppen csak hogy elkerülte a gyarmati sorsot.¹⁴³ Maga is a nyugati kolonizáció által fenyegetve kezdte az államot erősíteni a környező területek elfoglalásával. Az 1890-es évekre sikeresen modernizálódott, megszabadult a nyugati hatalmakkal kötött, majdnem három évtizedig fennálló egyenlőtlen szerződésektől, és ez azt is jelentette, hogy kikerült az „alsóbbrendű státuszból”, és a modern nemzetközi rendszer szuverén tagja lett. Ugyanakkor tudatában volt ennek a nemzetközi rendszernek a jellegével, ázsiai országgént a „nem magától értetődő” szuverenitás megvédésének jelentőségével, a hatalom és a területi terjeszkedés összefüggéseivel, a „fejlődés” és gazdasági növekedés imperialista lehetőségeivel. Mindezek együttesen formálták Japán kolonizációs politikáját a 19–20. század fordulóján.

BIBLIOGRÁFIA

Nyomtatott források

Bary, Wm. Theodore de – Tsunoda, Rysuaku – Keene, Donald (eds.): *Sources of Japanese Tradition*. Vol. 2. New York, 1964.

Szakirodalom

Barr, Michael D.: *Lee Kuan Yew and the “Asian Values” Debate*. *Asian Studies Review*, vol. 24. (2000) No. 3. 309–334. <https://doi.org/10.1080/10357820008713278>

Beasley, William G.: *The Modern History of Japan*. London, 1985.

Beasley, W. G.: *The Meiji Restoration*. Stanford, 1972. <https://doi.org/10.1515/9780804779906>

Bellah, Robert Neelly: *Tokugawa Religion. The Cultural Roots of Modern Japan*. New York, 1985.

Bellah, Robert Neelly: *Imagining Japan. The Japanese Tradition and its Modern Interpretation*. Berkeley, 2003.

Bitō, Masahide: *Bushi and the Meiji Restoration*. In: Bitō Masahide (ed.): *The Samurai*. *Acta Asiatica*, vol. 49. (1985) 78–96.

Breen, John – Teeuwen, Mark: *A New History of Shinto*. Oxford, 2010.

<https://doi.org/10.1002/9781444317190>

Burgess, Chris: *The ‘Illusion’ of Homogeneous Japan and National Character: Discourse as a Tool to Transcend the ‘Myth’ vs. ‘Reality’ Binary*. *The Asia-Pacific Journal*, vol. 8. (2010) Issue 9. No. 1. 1–23.

Burns, Susan L.: *Before the Nation: Kokugaku and the Imagining of Community in Early Modern Japan*. Durham, 2003. <https://doi.org/10.4324/9780203823828>

Buruma, Ian: *A modern Japan 1853–1964*. Budapest, 2006.

Carroll, Tessa: *Language Planning and Language Change in Japan*. Richmond, 2001.

<https://doi.org/10.4324/9780203823828>

Craig, Albert M.: *Chōshū in the Meiji Restoration*. Cambridge, 1962.

Doma Petra: *A japán–orosz háború a magyar köztudatban*. In: Takó Ferenc (szerk.): *Közel, s távol: Az Eötvös Collegium Orientalisztika Műhely éves konferenciájának előadásai*, 2009–2010. Budapest, 2011. 143–153.

¹⁴² Peattie: *Introduction*, 9.

¹⁴³ Peattie *Introduction*, 6.

- Duus, Peter: *Modern Japan*. Houghton Mifflin, 1998.
- Duus, Peter: *The Abacus and the Sword. The Japanese Penetration of Korea, 1895–1910*. Berkeley – Los Angeles – London, 1998.
- Earhart, Byron H.: *Japanese Religion: Unity and Diversity*. Wadsworth, 1982.
- Earl, David Magarey: *Emperor and Nation in Japan: Political Thinkers in the Tokugawa Period*. Washington, 1964.
- Eisenstadt, Shmuel N.: *Japanese Civilization; A Comparative Review*. Chicago, 1996.
- Eskildsen, Robert: *Transforming Empire in Japan and East Asia*. London, 2019.
<https://doi.org/10.1007/978-981-13-3480-1>
- Fajcsák Györgyi: „Austria exponens invitat Orbis Universum”. *Kelet-Ázsia és művészete az 1873-as bécsi világiállításon*. In: Dénes Mirjam – Fajcsák Györgyi – Piotr Splawski – Toshio Watanabe: *Japonizmus az Osztrák–Magyar Monarchiában*. Budapest, 2021. 55–72.
- Farkas Ildikó: *A japán modernizáció ideológiája*. Budapest, 2018.
- Farkas Mária Ildikó: *A japán civilizáció*. In: Dévényi Kinga (szerk.): *Civilizációk Kelettől Nyugatig*. Budapest, 2018. 89–132. <https://doi.org/10.14267/cb.2020k03>
- Farkas Mária Ildikó: *Birodalmi identitás, nemzeti identitások a japonizmus tükrében az Osztrák–Magyar Monarchia korában*. In: Dénes Mirjam – Fajcsák Györgyi – Piotr Splawski – Toshio Watanabe (szerk.): *Japonizmus az Osztrák–Magyar Monarchiában*, Budapest, 2021. 41–54.
- Ferber Katalin: *A japán gazdasági és társadalmi modernizáció kérdéséhez*. In: Szerdahelyi István – Wintermantel Péter (szerk.): *Japanológiai körkép*. Budapest, 2007. 335–376.
- Flueckiger, Peter: *Imagining Harmony: Poetry, Empathy, and Community in Mid-Tokugawa Confucianism and Nativism*. Stanford, 2011.
<https://doi.org/10.11126/stanford/9780804761574.001.0001>
- Gates, Rustin B.: *Pan-Asianism in Prewar Japanese Foreign Affairs: The Curious Case of Uchida Yasuya*. *Journal of Japanese Studies*, vol. 37. (2011) No. 1. 1–27.
- Gergely Attila – Kodzsima Rió: *A japán modernizációs vitáról*. *Chubu International Review*, vol. 3. (2008) 267–280.
- Gluck, Carol: *Japan’s Modern Myths*. Princeton, 1987.
- Gordon, Andrew: *A Modern History of Japan: From Tokugawa Times to the Present*. Oxford, 2003.
- Harootunian, H. D.: *Things Seen and Unseen: Discourse and Ideology in Tokugawa Nativism*. Chicago, 1988.
- Harper, T. N.: ‘Asian Values’ and Southeast Asian Histories. *The Historical Journal*, vol. 40. (1997) No. 2. 507–517. <https://doi.org/10.1017/S0018246X97007267>
- Hayami, Akira: *Japan’s Industrious Revolution. Economic and Social Transformations in the Early Modern Period*, Tokyo, 2015. <https://doi.org/10.1007/978-4-431-55142-3>
- Hirakawa, Sukehiro: *Japan’s Turn to the West*. In: Jansen, Marius B. (ed.): *The Cambridge History of Japan. V. The Nineteenth Century*. Cambridge, 1989. 432–498.
<https://doi.org/10.1017/CHOL9780521223560.009>
- Hosokawa, Naoko: *The Language of Civilization: Identity and Desire in the Meiji Era Japanese Language Reform Debates*
<http://www.orinst.ox.ac.uk/sites/japling/files/files/hosokawa.easgsupaper.pdf>
(letöltés: 2018. május 12.)
- Hotta, Eri: *Pan-Asianism and Japan’s War 1931–45*. New York, 2007.
<https://doi.org/10.1057/9780230609921>
- Howell, David L.: *Proto-Industrial Origins of Japanese Capitalism*. *The Journal of Asian Studies*, vol. 51. (1992) No. 2. 269–286.
- Hunter, Janet E.: *The Emergence of Modern Japan*. London, 1989.
- Iriye, Akira: *Japan’s drive to Great-Power Status*. In: Jansen, Marius B. (ed.): *The Cambridge History of Japan. V. The Nineteenth Century*. Cambridge, 1989. 721–782.
<https://doi.org/10.1017/CHOL9780521223560.014>
- Iriye, Akira: *Preface*. In: Hotta, Eri: *Pan-Asianism and Japan’s War 1931–45*. New York, 2007.
<https://doi.org/10.1057/9780230609921>

- Jansen, Marius B.: *Sakamoto Ryōma and the Meiji Restoration*. Princeton, 1961.
<https://doi.org/10.1515/9781400879656>
- Jansen, Marius B.: *Meiji Ishin: The political Context*. In: Nagai, Michio – Urrutia, Miguel (eds.): *Meiji Ishin: Restoration and Revolution*. Tokyo, 1985. 3–20.
- Jansen, Marius B. (et al. ed.): *Japan in Transition. From Tokugawa to Meiji*. Princeton, 1986.
- Jansen, Marius B.: *Japan in the Early Nineteenth Century*. In: uó (ed.): *The Cambridge History of Japan. V The Nineteenth Century*. Cambridge, 1989. 50–116.
<https://doi.org/10.1017/CHOL9780521223560.003>
- Jansen, Marius B.: *The Making of Modern Japan*. Harvard, 2000.
- Josephson, Jason Ānanda: *The Invention of Religion in Japan*. Chicago, 2012.
<https://doi.org/10.7208/chicago/9780226412351.001.0001>
- Kluczevska-Wójcik, Agnieszka: *Sárga veszedelem... fényes jövő*. In: Dénes Mirjam – Fajcsák Györgyi – Piotr Sławski – Toshio Watanabe (szerk.): *Japonizmus az Osztrák–Magyar Monarchiában*, Budapest, 2021. 257–273.
- Korhonen, Pekka: *Leaving Asia? The Meaning of Datsu-A and Japan's Modern History*. *The Asia-Pacific Journal*, vol. 11. (2013.) Issue 50. No. 1. 1–18.
- Kowner, Rotem: *The Impact of the Russo-Japanese War*. Routledge, 2009.
- Mann, Michael: *"Torchbearers Upon the Path of Progress": Britain's Ideology of a "Moral and Material Progress" in India*. In: Fischer-Tiné, Harald – Mann, Michael (eds.): *Colonialism as Civilizing Mission. Cultural Ideology in British India*. London, 2004. 1–28.
- McNally, Mark: *Proving the way: conflict and practice in the history of Japanese nativism*. Harvard University Asia Center, 2005.
- Mitani, Hiroshi: *Escape from Impasse. The Decision to Open Japan*. Tokyo, 2006.
- Moulder, Francis V.: *Japan, China, and the Modern World Economy: Toward a Reinterpretation of East Asian Development Ca. 1600 to Ca. 1918*. Cambridge, 1976.
- Nagai, Michio – Urrutia, Miguel (eds.): *Meiji Ishin: Restoration and Revolution*. Tokyo, 1985.
- Nakane, Chie – Ōishi, Shinzaburo (eds.): *Tokugawa Japan. The Social and Economic Antecedents of Modern Japan*. Tokyo, 1990.
- Nish, Ian: *The Origins of the Russo-Japanese War*. Routledge, 1985.
- Nosco, Peter: *Remembering Paradise: Nativism and Nostalgia in 18th Century Japan*, Cambridge, 1990. <https://doi.org/10.1163/9781684170081>
- Ogura, Kazuo: *Japan's Asian Diplomacy*. Tokyo, 2015.
- Peattie, Mark. R.: *Introduction*, In: Myers, Ramon H. – Peattie, Mark. R. (eds.): *The Japanese Colonial Empire*. Princeton, 1984. 3–26.
- Reischauer, Edwin O.: *Japán története*. Budapest, 1995.
- Said, Edward W.: *Orientalism*. New York, 1978.
- Sakata, Yasuo: *On a Collision Course: The Dawn of Japanese Migration in the Nineteenth Century*. Hoover Institution Press, 2020.
- Salát Gergely: *A régi Kína története*. Budapest, 2010.
- Smitka, Michael (ed.): *The Japanese Economy in the Tokugawa Era, 1600–1868*, New York – London, 2012.
- Swale, Alistair D.: *The Meiji Restoration. Monarchism, Mass Communication and Conservative Revolution*. London, 2009. <https://doi.org/10.1057/9780230245792>
- Szabó Balázs: *Motoori Norinaga: Naobi no mitama. Bevezető és fordítás*. *Vallástudományi Szemle*, 7. évf. (2011) 3. sz. 149–168.
- Szabó Balázs: *Idegenek a láthatáron. Tokugawa Nariaki felirata a shōguni kormányhoz 1853-ban*. *Távolségi Tanulmányok*, 6. évf. (2014) 1–2. sz. 137–158.
- Szerdahelyi G. István: *A modern japán külpolitika születése, a japán történelem korszakolása vitájának tükrében*. PhD disszertáció. ELTE, Budapest, 1998.
- Szerdahelyi G. István: *Japán és a környező világ az újkorban – Gondolatok Japán geopolitikai helyzetéről*. In: Masanori, Yamaji (szerk.): *Irodalom, kultúra és társadalom a középkor és a modern Japánban*. Budapest, 1997. 57–73.

- Szerdahelyi István: *Az orosz–japán háború és a magyar politikai közvélemény*. In: Farkas Ildikó (et al. szerk.): *Tanulmányok a magyar–japán kapcsolatok történetéből*. Budapest, 2009.
- Takó Ferenc: *Tükör által. A nyugati filozófiai tradíció szerepe a Meiji-megújulás önértelmezésében*. Távol-keleti Tanulmányok, 10. évf. (2018) 2. sz. 159–198. <https://doi.org/10.38144/TKT.2018.2.7>
- Teeuwen, Mark: *Kokugaku vs. Nativism*. Monumenta Nipponica, vol. 61. (2006) No. 2. 227–242. <https://doi.org/10.1353/mni.2006.0023>
- Thompson, Mark R.: *Japan's 'German Path' and Pacific Asia's 'Flying Geese'*. Asian Journal of Social Science, vol. 38. (2010) No. 5. 693–711. <https://doi.org/10.1163/156853110X522894>
- Tipton, Elise K.: *Modern Japan. A Social and Political History*. London, 2002. <https://doi.org/10.4324/9780203446034>
- Tóth Gergely: *Japán–magyar kapcsolattörténet 1869–1913*. Budapest, 2018.
- Totman, Conrad: *Japán története*. Budapest, 2006.
- Trebitsch Péter – Feng Lijuan: *A Japán-ellenes háború emlékezete mint a hatalmi legitimáció forrása a Kínai Népköztársaságban*. Világtörténet, 10. (42.) évf. (2020) 4. sz. 605–633.
- Turóczy Tamás: *Sinkoku siszó – a 19. századi japán nagyhatalmúság születése*. Sic Itur ad Astra, 14. évf. (2002) 4. sz. 99–124.
- Turóczy Tamás: *Források a spanyol expanzió japán periódusának (1587–1636) tanulmányozásához*. Documenta Historica, 90. Szeged, 2012.
- Wachutka, Michael: *Kokugaku in Meiji-period Japan. The Modern Transformation of „National Learning” and the Formation of Scholarly Societies*. Leiden, 2013.
- Wakabayashi, Bob Tadashi: *Anti-Foreignism and Western Learning in Early-Modern Japan: The New Theses of 1825*. Harvard, 1999.
- Waswo, Ann: *Modern Japanese society 1868–1994*. Oxford, 1996.
- Watanabe, Hiroshi: *A History of Japanese Political Thought, 1600–1901*. Tokyo, 2012.
- Webb, Herschel: *The Development of an Orthodox Attitude Toward the Imperial Constitution in the Nineteenth Century*. In: Jansen, Marius B. (ed.): *Changing Japanese Attitudes Toward Modernization*. Princeton, 1965. 167–192.
- Westwood, J. N.: *Russia against Japan. 1904–05*. New York, 1986. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-07308-5>
- Zachmann, Urs Matthias: *China and Japan in the Late Meiji Period. China policy and the Japanese discourse on national identity, 1895–1904*. New York – London, 2009. <https://doi.org/10.4324/9780203881583>

MÁRIA ILDIKÓ FARKAS

The Birth of the Modern Japanese Empire

Japan represents a special case in the history of colonialism at the end of the 19th century. At the middle of the 19th century, it was a closed East Asian country that was forced by the Western colonial powers to open its doors to the outside world, but in the second half of the 19th century, it started a modernization process following the „Western model”. Japan defined itself as a modern nation-state, and with the successful modernization, economic and military advancements it could acquire territories in Asia through military actions or agreements with the great colonizing powers. By the beginning of the 20th century, Japan had become a colonizing country in Asia, instead of being colonized. In order to understand this process thoroughly and to interpret Japanese colonization and imperialism at the end of the 19th century, it is necessary on one hand to briefly summarize East Asian international relations of the second half of the century, and to review the changing environment in which Japan had to find a place for itself in this era. On the other hand, the internal development of Japan must also be examined, especially the state in which the new challenges of the outside world reached the country, and the political and ideological sources of the response the political leaders of the time gave to them. Understanding Japanese development needs an examination of the characteristics and significance of Japanese cultural traditions and political thoughts, which influenced Japan's modern politics besides the "universal" models of that time (capitalist development, colonization, imperialism). This paper attempts to provide an interpretation of the multifaceted relationship between Japan and colonization with attention to the external and internal factors that influenced Japanese policy at the turn of the 19-20th centuries.